

Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.

Jereb, Domagoj Maks

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:819234>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-19**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

DOMAGOJ MAKS JEREB

**AGRARNA REFORMA I KOLONIZACIJA
U HRVATSKOJ 1945–1948.**

Diplomski rad

Pula, 2024.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

DOMAGOJ MAKS JEREB

**AGRARNA REFORMA I KOLONIZACIJA
U HRVATSKOJ 1945–1948.**

Diplomski rad

JMBAG: 0303049103, redoviti student

Studijski smjer: diplomski studij povijesti

Predmet: Hrvatska svakodnevnica u socijalizmu

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: prof. dr. sc. Igor Duda

Pula, rujan 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Domagoj Maks Jereb, kandidat za magistra povijesti, ovime izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli 16. rujna 2024.

Student

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Domagoj Maks Jereb, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod naslovom *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945–1948.* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli 16. rujna 2024.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	5
1. AGRARNA REFORMA I KOLONIZACIJA 1918-1941	7
2. UVJETI PROVOĐENJA AGRARNE REFORME I KOLONIZACIJE POSLIJE DRUGOGA SVJETSKOG RATA	11
2.1. PRILIKE NA SELU	11
2.2. POLITIČKE PRIPREME	13
3. ZAKONSKI OKVIRI I ORGANI ZA PROVOĐENJE AGRARNE REFORME I KOLONIZACIJE	18
3.1. ZAKONI I PROPISI	18
3.2. USTANOVE, KOMISIJE I ODBORI	28
4. STVARANJE ZEMLJIŠNOG FONDA	35
4.1. UTVRĐIVANJE AGRARNIH OBJEKATA	35
4.2. UPRAVLJANJE ZEMLJIŠNIM FONDOM	44
5. RASPODJELA ZEMLJIŠNOG FONDA	48
5.1. UTVRĐIVANJE KORISNIKA AGRARNE REFORME I KOLONIZACIJE (DODJELA ZEMLJE)	48
6. KOLONIZACIJA UNUTAR HRVATSKE	53
6.1. PROVOĐENJE I RITAM OSTVARIVANJA	53
6.2. REZULTATI	58
7. KOLONIZACIJA IZ HRVATSKE U VOJVODINU	60
7.1. PROVOĐENJE I RITAM OSTVARIVANJA	60
7.2. REZULTATI	63
ZAKLJUČAK	66
IZVORI I LITERATURA	68
SAŽETAK	71
ABSTRACT	72

UVOD

Drugi svjetski rat donosi promjenu vlasti, Kraljevina Jugoslavija nestaje i nastaje nova država Demokratska Federativna Jugoslavija, odnosno Federativna Narodna Republika Jugoslavija na čijem je čelu Komunistička partija Jugoslavije predvođena Josipom Brozom Titom. Kako je u međuratno vrijeme monarhistička Jugoslavija provodila agrarnu reformu i kolonizaciju bez uspjeha, te nije dokinula određene feudalne ostatke, nova se vlast odlučila drastično suočiti s tim problemima. Seljaštvo je zahtijevalo radikalne promjene koje je nova vlast omogućila.

Tijekom rata AVNOJ, kao najviše zakonodavno tijelo nove vlasti, donosi određene propise i uredbe koji zadiru u sferu mijenjanja vlasničkih odnosa na prostoru pod kontrolom Narodnooslobodilačkog pokreta. Ubrzo nakon kraja rata započinje užurbani rad na agrarnoj reformi i kolonizaciji, od zakonskih rješenja do onih praktičnih na terenu. Kako je Jugoslavija bila definirana kao federacija sa svojim federativnim jedinicama, trebalo je donijeti savezni zakon koji bi obuhvaćao sve republike, odnosno davao temeljna načela, te bi na osnovi tih smjernica republike izrađivale svoje zakone i planove za unutarnju i vanjsku kolonizaciju.

Tema agrarne reforme i kolonizacije relativno je dobro istražena. U godinama nakon same reforme i kolonizacije bilo je radova na temu, ali nažalost nisu svi danas dostupni. Primjer je rad koji je napisao Ante Mihletić (Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj) objavljen 1952. godine. On je bio načelnik Odjela za Agrarnu reformu i kolonizaciju Ministarstva poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske te je sigurno imao odličan uvid u cijeli proces, ali je njegov rad već kasnih osamdesetih bio dostupan samo u prijepisu. Najveći doprinos istraženosti ove teme dao je Marijan Maticka. Uz njegovu knjigu vezanu za temu, objavio je i podosta članaka koji pobliže obrađuju određene segmente agrarne reforme i kolonizacije. U ovome radu najviše ću se oslanjati na njegove radove jer smatram da je najveći stručnjak za ovu temu. Dok je Maticka bio usredotočen više na Hrvatsku i iseljavanje iz nje, Nikola Gaćeša napisao je možda najvažnije djelo vezano za ovu temu, ali za prostor Jugoslavije. U njegovoj knjizi ima puno korisnih informacija, od kojih se neke poklapaju s onima Maticke, ali isto tako ima i različitih podataka što je opet zanimljivo. Radovi Zdenke Šimončić-Bobetko važni su za uvid u agrarnu reformu i kolonizaciju u međuratnom razdoblju. Drugi su autori međuratno razdoblje opisivali usputno, stoga su njezina knjiga i članci vrlo važni za razumijevanje toga razdoblja. Stipan Trogrlić napisao je važne članke koji

se bave agrarnom reformom i kolonizacijom u Istri, kao i odnosima vlasti i Katoličke crkve koji nisu bili dobri. Ima podosta radova vezanih za gospodarsku povijest koji se ovom temom bave usputno ili samo na razini statistike, dakle ne ulaze dublje u temu agrarne reforme i kolonizacije. Diplomski rad donosi i uvid u stanje u Istri, posebice u vezi s oduzimanjem zemlje crkvi, ali općenito o prilikama vezanim za agrarnu reformu i kolonizaciju. Isto tako, informacije iz izvora poput filmova i serije također su uklopljene kao nešto što drugi radovi nemaju u svome sadržaju.

Moj je cilj uz pomoć korištenih izvora i literature jasno pokazati kako je tekao cijeli proces agrarne reforme i kolonizacije, od zakonskih rješenja do konačnog provođenja na terenu i rezultata. U radu je obrađena i agrarna reforma i kolonizacija koju je provodila Kraljevina Jugoslavija. Ona daje uvid u to kakvo je stanje na selu i na terenu bilo prije rata. Pokušaji agrarne reforme i kolonizacije za vrijeme Nezavisne države Hrvatske nisu zastupljeni zbog kratkoga trajanja i nevažnosti za temu ovoga rada, osim određenih radnji koje je NDH poduzela, a kasnije su ometale provođenje agrarne reforme i kolonizacije.

Kao najvažniji povijesni izvor u ovome radu zastupljene su novine. To su *Borba* kao organ KPJ, *Vjesnik* koji je bio organ Narodne fronte Hrvatske, *Službeni list ONO-lja*, kao i *Narodne novine* gdje su objavljivani svi republički zakoni. Zapisnici sa sjednica Politbiroa CK KPH i zapisnici Vlade NR Hrvatske daju širu sliku o tome što se događalo na razinama vlasti u vezi s ovom temom. Agrarna reforma i kolonizacija bila je zastupljena i u kinematografiji, pa su od izvora te vrste u radu opisane situacije iz filmova *Vlak bez voznog reda* i *Obećana zemlja*, kao i iz serije *Osma ofanziva*. Ovi filmovi i serija odlično opisuju cijeli proces agrarne reforme i kolonizacije, kao i život i probleme kolonista nakon doseljavanja u plodne krajeve.

1. AGRARNA REFORMA I KOLONIZACIJA 1918-1941.

Agrarna reforma i kolonizacija nisu fenomen poslijeratne Jugoslavije, one su se odvijale i prije rata, gotovo kroz cijelo razdoblje postojanja kraljevine Jugoslavije. "Hrvatska je godine 1918. bila zemlja s izrazitom većinom poljoprivrednog, u tadašnjim prilikama, seljačkog stanovništva u ukupnom stanovništvu."¹ Popis poljoprivrednog i nepoljoprivrednog stanovništva iz 1921. daje jasne podatke o tom odnosu. Bilo je 2 486 900 poljoprivrednog stanovništva naspram nešto manje od milijun stanovnika koji nisu imali veze s poljoprivredom.² Deset godina kasnije broj poljoprivrednog stanovništva povećao se za 150 000.³ Dakle, Hrvatska je u tom razdoblju bila zemlja čije je stanovništvo bilo većinski seljačko te je zahtijevalo brzo rješavanje agrarnog pitanja koje je bilo usko vezano za njegovu egzistenciju i životni standard. Tadašnja se jugoslavenska vlast trebala pobrinuti za ove probleme koji su mučili stanovništvo, odnosno seljake. Valjalo je, stoga, usvojiti zakone i propise koji bi dali zakonski okvir agrarne reforme i kolonizacije. Bilo je seljaka koji nisu htjeli ili nisu mogli čekati zakonsko rješenje te su samovoljno zauzimali veleposjedničku zemlju. Još je u 19. stoljeću na prostoru Hrvatske započeta likvidacija feudalnih odnosa, ali nije dovršena na cijelome teritoriju, primjere tih odnosa nalazimo u Dalmaciji i Istri.

Seljaci su bili nezadovoljni trenutnom situacijom, stoga su vlasti krenule u rješavanje njihova pitanja donošenjem raznih uredbi, propisa i zakona. Središnji odbor Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba odlučio je 26. studenoga 1918. kako se treba odmah krenuti u provođenje agrarne reforme koja je u listopadu iste godine prihvaćena u Sabora Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Narodno Vijeće usvaja jednu od najvažnijih odredbi: "Likvidaciju svih feudalnih odnosa, koji još postoje u zemljama SHS, u prvom redu ukinuće kmetstva uz pravednu odštetu, kao i svih povlastica koje izvire iz feudalnog odnošaja."⁴ Kako bi se doneseni zaključci proveli u djelo dogovoreno je osnivanje Povjerenstva za agrarne reforme.

Tako su ukinuti zastarjeli agrarni i društveni odnosi stari više stoljeća, a koji su u zemljama zapadne Europe ukinuti puno prije. Pod pritiskom seljaštva koje je

¹ Maticka, Marijan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., 11.

² Stipetić, Vladimir, *Kretanje i tendencije u razvitku poljoprivredne proizvodnje na području NR Hrvatske*, Zagreb, 1959., 152.

³ Isto, 105.

⁴ Šimončić-Bobetko, Zdenka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941. godine II*, HIP, Zagreb, 2000., 24.

zahtijevalo podjelu veleposjedničke zemlje, ali i sama sučeljena s nužnošću promjena kad je u pitanju vlasništvo nad zemljom, vlast u novostvorenoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca donijela je 25. veljače 1919. *Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme*.⁵ Tim su odredbama ukinuti zastarjeli odnosi feudalnog karaktera, ponajprije kmetski i kolonatski. Osnovano je Ministarstvo za agrarnu reformu čiji su poslovi ponekad prelazili u nadležnost Ministarstva poljoprivrede.

Agrarna reforma koja se provodila na teritoriju Kraljevine SHS, bila je običan politički manevar kojim se seljake trebalo smiriti, odnosno trebalo je smiriti njihov revolucionarni duh i položaj. Pokušalo se seljake vezati više uz onu sferu koja naginje prema Kraljevini, odnosno, odvojiti od utjecaja socijalističkih radničkih partija. Zemljišni fond stvarao se od oduzete zemlje domaćih i stranih feudalaca (grofovi, crkva, itd.). Kolonisti nisu mogli odmah postati vlasnici dobivene zemlje, za to su morali čekati deset godina te su morali platiti zemlju. Nakon završetka agrarne reforme krenulo se ozbiljnije s kolonizacijom. U praksi ona neće biti dovršena ni u idućih deset godina, tj. ni do godine 1941. Tijekom dugotrajnog provizorija, od godine 1919. do 1931. doneseno je mnogo naredbi, uredba, pravilnika i drugih propisa o zakupu zemljišta, sekvestru i skidanju sekvestra, užem i širem maksimumu i o ostalim pitanjima i problemima s područja provođenja agrarne reforme.⁶

Zakonodavstvo između dva svjetska rata poznaje četiri kategorije naseljenika (kolonista). To su bili: 1. dobrovoljci-naseljenici (kolonisti); 2. kolonisti s općim uvjetima; 3. autokolonisti; 4. optanti i izbjeglice.⁷ Pripadnici ovih kategorija dobivali su agrarnu zemlju izvan svojih zavičaja. Uglavnom su kolonisti dolazili iz takozvanih pasivnih krajeva Jugoslavije. Status dobrovoljca imali su čak i oni vojnici koji su se dobrovoljno prijavili u vojsku 1918. godine. Kasnije su zbog volje politike status dobrovoljaca stekli srpski vojnici koji su se borili u Balkanskim ratovima i četnici. Dobrovoljački status bio je priznat 1931. godine i osobama koje su sudjelovale u borbama za oslobođenje sjevernih krajeva (Međimurja, Prekmurja, Štajerske i Koruške).⁸ Kolonisti s općim uvjetima dobili su zemlju kao dobrovoljci, na nju se naselili i sami je obrađivali, ali kojima kasnije nije bio priznat taj status, jer nisu dobili dobrovoljačko uvjerenje. Oni su

⁵ Šimončić-Bobetko, Zdenka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941. godine*, HIP, Zagreb, 1997., 130.

⁶ Isto.

⁷ Šimončić-Bobetko, Zdenka, "Kolonizacija u Hrvatskoj 1919. - 1941. godine", *Povijesni prilozi*, 9, 1990., 85-164.

⁸ Isto, 98.

mogli zadržati zemlju, ali su morali platiti zakupninu.⁹ Bilo je i autokolonista koji su živjeli na prostoru Hrvatske, ali su tražili plodnu zemlju kako bi mogli prehraniti obitelj. Riječ je o osobama koje su se preselile, uglavnom privatnim vezama iz prenapučenih dijelova Hrvatske i naselile se bespravno na veleposjedničkoj ili drugoj slobodnoj zemlji.¹⁰ Zadnja kategorija kolonista bili su optanti. Optanti su osobe koje su nakon rata preselile iz Rumunjske i Mađarske u Kraljevinu SHS. Što se Hrvatske tiče, bili su to doseljenici iz Mađarske koji su naseljavali Baranju i Srijem.

U Hrvatskoj i Slavoniji agrarnom je reformom osobito povećan broj sitnih seljačkih posjeda. Tako je do kraja 1929. stvoreno 108 307 novih posjeda veličine od 1 do 5 jutara, tj. posjedi u toj kategoriji povećali su se 60,1 % u usporedbi s već postojećim posjedima.¹¹ Dogodilo se usitnjavanje posjeda s kojim veleposjednici nisu bili zadovoljni jer se njihova zemlja ekspropirala. No, oni su i dalje bili vodeći što se tiče tržišnih viškova. Najviše se veleposjedničke zemlje oduzimalo u Slavoniji i Baranji. Određeni veleposjednici bili su državljani Mađarske koji su svoji kapital stjecali za vrijeme Austro-Ugarske.

Što se tiče kolonizacije, ona se u početku provodila stihijski jer nije bila dobro isplanirana. Pojedinaца koji su se željeli kolonizirati bilo je mnogo više nego raspoložive zemlje.¹² To ne čudi s obzirom da je rat dodatno oslabio gospodarsku moć krajeva otkud su kolonisti dolazili. Domaći agrarni interesenti nisu prihvaćali na lijep način dolazak kolonista jer su smatrali kako im oni oduzimaju zemlju, tim više ako se u blizini nalazio veleposjed čiji su dio htjeli za sebe. Dobrovoljci kolonisti imali su prednost pred domaćim seljacima u dobivanju zemlje.

Kolonisti su na prostoru Hrvatske osnivali kolonije, odnosno naselja. Na području Hrvatske osnovano je između dva svjetska rata preko stotinu kolonija. Neke su osnovali etnički Hrvati, neke pripadnici srpske nacionalnosti, bilo je i onih gdje su bili jedni i drugi. Najviše je kolonija osnovano na području Baranje i Srijema, ali i na području zapadne Slavonije (oko Požege, Virovitice, Slatine itd.). Tijekom međuratnog razdoblja, neke su se kolonije rasformirale, odnosno kolonisti su iseljavali iz njih, a razlozi su višestruki. Određeni broj kolonija opstao je te i dan danas postoji.

⁹ Isto, 101.

¹⁰ Isto, 102.

¹¹ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 15.

¹² Šimončić-Bobetko, 109.

Nisu se svi koji su imali pravo na zemlju na nju i naselili. Razloga je bilo više, ali su se redovito pojavljivali. Kolonisti su uglavnom dolazili iz siromašnih krajeva te nisu imali novaca za sređivanje zemljišta, gradnju kuća i popratnih gospodarskih zgrada. Velika gospodarska kriza koja je nastupila krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina dvadesetog stoljeća pogodila je seljake koji su već bili u teškoj situaciji. U tim nepovoljnim uvjetima uzimali su kredite koje nisu mogli vraćati jer od prinosa sa zemlje nisu imali zaradu s kojom bi se pokrilo plaćanje dobivenih zajmova. I kolonisti koji su svojim sredstvima ili kreditom nastojali riješiti stambeni problem suočavali su se s različitim teškoćama.¹³ Uz to, sav materijal i alat koji je bio potreban kako bi se loše zemljište pretvorilo u korisno bio je skup, dok vlasti nisu bile od pomoći kolonistima. Kolonisti koji su dobili lošu zemlju, tražili su drugu zemlju, plodniju, ali su ih vlasti odbijale

Veliki se broj kolonista nije nikada naselio na dobivenu zemlju. Određeni se broj naselio na dobivenu zemlju samo kako je ne bi izgubio, pa bi se nakon toga vratio u rodni kraj. Pojedini dijelovi obitelji odlazili su na koloniziranu zemlju kako bi ostala u obitelji, dok je dobar dio kolonista zemlju davao u zakup što je bilo protuzakonito, na taj se način zemlja mogla izgubiti. Najčešće su zemlju davali u zakup lokalnom stanovništvu. Uz sve navedene razloge bilo je i zdravstvenih teškoća jer su doseljenici dolazili iz gorskih krajeva na ravničarsko područje koje je bilo puno močvara te su obolijevali od tuberkuloze.¹⁴

Međuratna agrarna reforma i kolonizacija proces je koji nije dovršen u potpunosti. Taj je proces bio instrument politike da zauzda seljačko stanovništvo od bilo kakve vrste pobune ili nezadovoljstva koje bi utjecalo na političku elitu. Država je išla niz dlaku velikim kapitalistima kojima je oduzimala zemlju, pa ju je kasnije vraćala na štetu domaćih seljaka i kolonista koji su postajali prezaduženi te su napuštali posjede. Najvažniji čin agrarne reforme ipak je ukidanje feudalnih odnosa, iako ne u potpunosti.

¹³ Šimončić-Bobetko, "Kolonizacija u Hrvatskoj 1919. - 1941. godine", 128.

¹⁴ Isto, 158.

2. UVJETI PROVOĐENJA AGRARNE REFORME I KOLONIZACIJE POSLIJE DRUGOGA SVJETSKOG RATA

2.1. PRILIKE NA SELU

Posljedica završetka rata u Slavoniji (uključujući Baranju i Srijem) bila su napuštena sela koja su u najvećoj mjeri napustili njemački državljani (folksdojčeri). Isto tako, svoje su posjede napustili i Mađari koji su živjeli na prostoru Slavonije (Baranje). Ukupna površina napuštenih posjeda Nijemaca i Mađara zahvaćala je u Slavoniji oko 69 000 ha.¹⁵ Bilo je tu i posjeda napuštenih od strane srpskih obitelji, čija je površina iznosila oko 29 000 ha. Napuštene zemlje bilo je i u ostalim dijelovima Hrvatske pa se procjenjuje da je u proljeće i ljeto 1945. bilo oko 130 000 ha zemlje bez prisutnih vlasnika i obrađivača.¹⁶

Tako je osnovana Popisna komisija u Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva Federalne Hrvatske 12. lipnja 1945. godine. Njezin je zadatak bio popisati sve posjede koje je zakon odredio, to su bili posjedi osoba njemačke nacionalnosti, napušteni posjedi, crkveni posjedi te posjedi veći od 30 jutara, odnosno 17 hektara zemlje. Popisna je komisija osnovala svoje podružnice, točnije, kotarske komisije koje su prikupljale gruntovne i katastarske podatke koji su bili nužni za točan popis zemljišta kojim bi se raspolagalo. U tim su komisijama zapošljavani geodetski stručnjaci koji su se brinuli o točnosti podataka. One su obavljale svoje zadaće do siječnja 1946. godine.

Na određene veće posjede od preko 45 ha, pa do onih većih od 100 ha, poslani su delegati koji su preuzimali te posjede kako bi ostali očuvani. Privremeni upravitelji bili su dužni brinuti se oko obrade zemlje, tj. sjetve jesenskih i proljetnih usjeva. Tamo gdje je postojao vlasnik morali su voditi nadzor nad upravljanjem gospodarstvom. Dakako, imali su i čitav niz drugih zadataka – čuvanje i popisivanje inventara, sprečavanje parceliranja i naseljavanja zemlje mimo organa za provođenje agrarne reforme i kolonizacije i drugo.¹⁷ Naravno, privremeni upravitelji nisu mogli brinuti o cijelom

¹⁵ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 30.

¹⁶ Mihletić, Ante, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj*, Zagreb, 1952. (šapirografirano izdanje). Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 30.

¹⁷ Arhiv Hrvatske (dalje: AH), Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva (dalje: MPŠ), svež. 195. Upute o radu privremenih upravitelja 9. 10. 1945. Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 31.

zemljišnom fondu, stoga su tu zadaću dobile središnje i rajonske uprave zemljišnog fonda.

Potrebno je bilo znati točan broj napuštenih posjeda i kuća kako bi se brzo i kvalitetno provele agrarna reforma i kolonizacija. Početni broj od oko 8 000 praznih kuća nije bio točan jer su domaće obitelji u Slavoniji češće ulazile u tuđe i napuštene kuće koje su bile u dobrom stanju, nego što bi pristupale obnovi svojih domova. U te su kuće ulazile i izbjeglice koje su bile iz drugih dijelova Hrvatske, a bilo je i kolonista koje je tijekom rata naseljavala NDH. Vlast je odlučila da svi oni koji su napustili svoje kuće i posjede moraju napustiti kuće u koje su ušli neovlašteno. Rok za napuštanje bio je 15. veljače 1946. godine.¹⁸

Problem izbjeglica bio je velik. Najviše ih je bilo iz Dalmacije, Like, s Korduna i iz Primorja. U potrazi za boljim životom ulazili su u napuštene kuće i zauzimali posjede koje nisu htjeli napustiti. Tih je izbjeglica bilo po cijeloj Slavoniji, a najviše na područjima kotara Slavonski Brod, Osijek, Vinkovci, Đakovo itd. Većina ih se nije željela vratiti u kraj iz kojega su izbjegli. Povratak tih izbjeglica nije bio sustavno organiziran. Nastojalo se, naime, ispitati zadovoljavaju li mjerila unutarnje kolonizacije i, ako je rezultat bio pozitivan, stjecali su pravo kolonista i ušli u kvotu unutarnjih kolonista regije iz koje su potjecali.¹⁹

Jedan od većih problema izbjeglica bio je i onaj s muhadžirima (izbjeglicama muslimanima). Dolazili su s područja Bosne i Hercegovine. Kada je rat završio, zadržali su se na području Slavonije i oko Bjelovara gdje su ulazili u napuštene kuće i zauzimali napuštene posjede. Dio muhadžira bio je koloniziran na ta područja za vrijeme NDH, prema njima vlasti nisu bile previše naklone. Tako su postali smetnja organiziranom pripremanju kolonizacije, a, osim toga, valjalo je voditi računa i o njihovom političkom opredjeljenju i odnosu prema novoj vlasti.²⁰ Zbog navedenih razloga trebalo ih je vratiti u Bosnu i Hercegovinu.

Bio je to složen zadatak jer je izbjeglice trebalo prebrojati, osigurati prehranu i prijevoz do njihovih domova u Bosni i Hercegovini. Sporazumom između Ministarstva poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske s jedne strane, te vlade Bosne i Hercegovine s druge strane osnovana je Komisija za preseljenje izbjeglica iz Bosne i Hercegovine.

¹⁸ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 32.

¹⁹ Maticka, Marijan, "Uvjeti i okolnosti za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Hrvatskoj 1945. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, 10, 1978., 5-15.

²⁰ Isto.

Sjedište joj je bilo u Slavonskom Brodu. Taj se čitav posao oko popisivanja i preseljenja muhadžira trebao obaviti brzo jer je NR Bosna i Hercegovina trebala radnu snagu za proljetnu sjetvu 1946. godine. Većina preseljavanja obavljena je u razdoblju od 21. ožujka do 7. lipnja 1946. godine. Prihvatna stanica za izbjeglice bila je u Bosanskom Brodu, a izbjeglice su usmjeravane u okruge Mostar, Doboj, Tuzla i Banja Luka.²¹

Određen se broj muhadžira nije htio vratiti u svoj rodni kraj, vjerojatno zbog loše ekonomske situacije, a vjerojatno je bilo i onih koji su surađivali s neprijateljima države. Događale su se i prisilne deportacije onih koji nisu željeli natrag preko Save. Bilo je onih koji su smjeli ostati u NR Hrvatskoj ako su im poslovi bili od velike važnosti za državu. Ukupno je preseljena 4 731 obitelj, odnosno 24 908 osoba.²² U vagonima je prevožena hrana i stoka. To se sve prevezlo u 46 organiziranih preseljenja sa 705 upotrijebljenih vagona.

Što se kolonista iz razdoblja NDH tiče, Maticka navodi da je bilo oko 7 000 obitelji koloniziranih na imanja srpskih obitelji.²³ Inače, težište kolonizacije bilo je usmjereno na Slavoniju i Srijem, a kolonizirale su se najviše obitelji iz Hrvatskog zagorja i Dalmacije. Izvjestan intenzitet ta je kolonizacija mogla imati samo 1941. i na početku 1942. godine.²⁴ Koliki je bio broj tih kolonista u Slavoniji nakon završetka rata, teško je utvrditi. Otprilike ih je bilo oko 2 000, ali ti podaci nisu točno utvrđeni. Stav vlasti prema tim kolonistima bio je negativan, osim prema onima koji su pomagali u borbi protiv neprijatelja. Oni su smješteni na posjede koji su pripadali osobama njemačke nacionalnosti koje su izbjegle za vrijeme ili nakon rata. Kolonisti koji su bili pristalice ideologije NDH vraćani su u rodne krajeve, te im se uzimala dodijeljena zemlja i kuća na njoj.

2.2. POLITIČKE PRIPREME

Pitanje agrarne reforme i kolonizacije bilo je jedno od važnijih za uspostavljanja nove državne vlasti i formiranja privremene vlade Demokratske Federativne

²¹ AH, MPŠ, svež. 120. Komisija za preseljenje izbjeglica, Izvještaj o završenom radu, 18. 7. 1946.

Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 33.

²² Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 34.

²³ Isto, 35.

²⁴ Maticka, Marijan, "Uvjeti i okolnosti za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Hrvatskoj 1945. godine", 5-15.

Jugoslavije. O toj su temi govorili su važni političari poput Josipa Broza Tita, Edvarda Kardelja i Moša Pijade. To govori o tome koliko je hitan bio problem obrade zemlje i dodjele seljacima na obrađivanje i u trajno vlasništvo.

Privremena je vlada osnovala Ministarstvo kolonizacije čiji je ministar bio Sreten Vukosavljević. Za provedbu agrarne reforme i kolonizacije bilo je važno još i Ministarstvo poljoprivrede. U Ministarstvu kolonizacije, Ministarstvu poljoprivrede i u drugim organima nove vlasti te u federalnim jedinicama razmatrane su mogućnosti za provođenje agrarne reforme i kolonizacije i oblikovana načela za njihovu provedbu. Osnovno načelo o pravu obrađivača na zemlju bilo je općeprihvaćeno, ali se radilo o utvrđivanju modaliteta u kojima će se to pravo ostvarivati. Pritome su bile važne i unutarnje političke, ekonomske i socijalne prilike te međunarodni odnosi i položaj Jugoslavije.²⁵

Jedno od važnijih pitanja bilo je ono o utvrđivanju maksimuma. Ideja je bila ta da se odredi maksimum od 1,5 ha obradive zemlje koju smije posjedovati član zemljoradničke obitelji. Takav maksimum primijenio bi se na obradivu zemlju u čitavoj Jugoslaviji. Utvrdilo bi se tako u kojim federalnim jedinicama postoji višak zemlje, a manjak zemljoradničkog stanovništva, a u kojima pak višak zemljoradničkog stanovništva, a manjak zemlje.²⁶ U onoj federalnoj jedinici u kojoj bi postojao manjak seljaka koji bi mogli obrađivati zemlju, a višak zemlje provodila bi se mjera kolonizacije. Stav politike, odnosno vlasti bio je takav da federalne jedinice nisu zatvorena područja i stoga se razmišljalo o kolonizaciji iz jedne jedinice u drugu. Prenapučenost jedne i slaba naseljenost druge federalne jedinice stvorile bi probleme i nejednakosti među njima, ali i među seljacima. Stoga je bilo važno pravilno kolonizirati agrarne interesente i koloniste kako bi se izbjegle neugodne situacije.

Što se Hrvatske kao federalne jedinice tiče, bila je naseljenija gušće od ostalih jedinica. To je značilo da će se određeni dio stanovništva kolonizirati u druge republike. Ostvarivanje agrarne reforme i kolonizacije bilo je u nadležnosti federalnih jedinica. Svaka je jedinica za sebe mogla propisati određene kriterije ovisno o određenim parametrima. Isto tako, federalne jedinice nisu smjele mijenjati plan kolonizacije koji je donesen na saveznoj razini. Jedna od najvažnijih odluka bila je ta da se zemlja dodjeljuje besplatno i bez odštete. Tako su oni koji nikada ranije nisu posjedovali

²⁵ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948*, 37.

²⁶ Isto, 38.

zemlju mogli dobiti bez naknade 1,5 ha zemlje po članu domaćinstva. Bio je to za njih veliki korak unaprijed u ostvarivanju ekonomskog i životnog boljitka.

Ipak, trebalo je doći do određenih političkih odluka da se zemlja dodjeljuje u potpuno privatno vlasništvo. Moša Pijade bio je potpredsjednik AVNOJ-a i predsjednik njegova zakonodavnog odbora te se zalaga da agrarna reforma i kolonizacija postanu dio programa Privremene vlade. Pisao je o tome kako su seljaci podnijeli velike žrtve za vrijeme rata te bi za to trebali biti nagrađeni. Zemlja bi im bila davana u potpuno vlasništvo, ne bi ju mogli prodavati, ali im dobivenu zemlju nitko ne bi mogao oduzeti.²⁷ Moša Pijade je nagovijestio da će oni agrarni interesenti, odnosno seljaci koji ne budu dobili zemlju u svome kraju trebati ići u kolonizaciju ukoliko ju žele te je na taj način povezoao agrarnu reformu sa kolonizacijom. U svojim se izjava priklonio zadrugama koje u Jugoslaviji ipak nisu zaživjele.

Edvard Kardelj bio je potpredsjednik Privremene vlade i ministar za Konstituantu te je smatrao da se tek nakon kraja rata zemlja mogla početi dijeliti u privatno vlasništvo u potpunosti. Vidljivo je iz izjava Edvarda Kardelja kako je vlada Jugoslavije postupala oprezno sa davanjem zemlje u privatno vlasništvo prije okončanja rata i uspostavljanja potpune političke vlasti. Naravno, nije se brzalo i zbog mogućih pogrešaka prilikom slabe pripreme u kratkom vremenu. Komunistička partija Jugoslavije smatrala je bitnim pitanje zemlje i agrarne reforme jer se ozbiljno angažirala oko Zakona o agrarnoj reformi i općenito oko kolonizacije i stvaranja zemljišnog fonda. I sam je Josip Broz Tito u svome govoru održanom u Mladenovcu prilikom posjeta Šumadiji rekao kako će vlada donijeti zakon te kako će se problem agrarne reforme riješiti jednom za sva vremena.²⁸

Država je htjela u svojim rukama zadržati određene količine zemlje radi svojih potreba. Neke je poljoprivredne komplekse država naslijedila od prethodne vlasti. Prije nego li je donesen Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji Predsjedništvo AVNOJ-a izglasalo je Zakon o državnim poljoprivrednim dobrima. Prema zakonu dio zemljišnog fonda išao bi u ruke saveznog Ministarstva poljoprivrede za njegove potrebe, dok bi drugi dio bio pod upravom zemaljskih ministarstava. Zakon je posebno odredio da se od poljoprivrednog zemljišta u Bačkoj, Banatu, Baranji i Srijemu, koje ulazi u državni zemljišni fond, odvoji 210 000 k. j. (katastarskih jutara, oko 120 000 ha) obradive zemlje

²⁷ Maticka, Marijan, "Uvjeti i okolnosti za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Hrvatskoj 1945. godine", 7.

²⁸ Isto, 8-9.

sa svim industrijskim objektima i ostalim instalacijama, kojima će se savezni ministar poljoprivrede i ministar poljoprivrede Hrvatske te Predsjedništvo Pokrajinskog narodnog odbora Vojvodine koristiti za stvaranje velikih državnih poljoprivrednih dobara.²⁹

Na saveznoj razini osnovano je Ministarstvo kolonizacije, no trebalo je odrediti prava i zadatke saveznih vlasti, ali i federalnih jedinica tijekom provođenja agrarne reforme i kolonizacije. Ministarstvo za konstituantu donijelo je Nacrt upustava za organizaciju Ministarstva kolonizacije. Nacrt je datiran 28. travnja 1945. i na njega je Ministarstvo kolonizacije imalo određene primjedbe.³⁰ Nacrt je predviđao dvije vrste kolonizacije. Prvu, "svesaveznu" koja bi se provodila na cijelome teritoriju DFJ, odnosno FNRJ. Druga bi bila "zemaljska" i provodila bi se isključivo na teritoriju određene federalne jedinice. "Svesavezna" kolonizacija bila je u nadležnosti savezne vlasti, uz pomoć Ministarstva kolonizacije koje je u suradnji s mjesnim narodnim odborima pomagalo njezino provođenje. S druge strane, "zemaljska" je kolonizacija bila pod ingerencijom zemaljskih vlasti.

Kako bi se provela "svesavezna" kolonizacija federalne su jedinice trebale dati svoju suglasnost, odnosno, pristati na donesene uvjete. To su trebale potvrditi one jedinice iz kojih se stanovništvo selilo, ali i one jedinice gdje su se kolonisti naseljavali. Provedba zemaljskih kolonizacija trebala je biti usklađena sa planom "svesavezne" kolonizacije kako ne bi bilo neželjenih zastoja. Da se iščitati kako je za provođenje agrarne reforme i kolonizacije bila potrebna određena usklađenost saveznih i zemaljskih vlasti kako ne bi došlo do ozbiljnijih problema i zastoja u provođenju donesenih odluka. Svaki problem i zastoj bili bi na štetu vlasti, ali i seljaka i njihovih obitelji koje su nakon teških ratnih prilika tražile bolji život.

U pogledu agrarne reforme Ministarstvo za Konstituantu smatralo je da savezna vlast donosi putem općeg zakonodavstva samo načela i glavne smjernice, a zakonodavstvo nižeg reda i izvođenje agrarne reforme je u kompetenciji federalnih jedinica.³¹ Ministarstvo kolonizacije slagalo se s ovom idejom jer je smatralo da će agrarna reforma izazvati sukob sa sve tri vjerske zajednice. Polazilo se od toga da će federalne jedinice lakše riješiti sukob s vjerskom zajednicom čiji su vjernici u toj jedinici,

²⁹ Službeni list DFJ, 28, 11. 5. 1945., O poljoprivrednom dobru Belje. Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 43.

³⁰ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 43.

³¹ Maticka, Marijan, "Uvjeti i okolnosti za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Hrvatskoj 1945. godine", 10.

odnosno vjerska zajednica na taj način ne bi mogla iskorištavati svoj utjecaj na vjernike. Isto tako, smatrano je da će federalne jedinice žešće provoditi agrarnu reforme u odnosu na saveznu vlast. Tako se mislilo jer je zemlja bila namijenjena interesentima unutar federalne jedinice, stoga bi vlast te jedinice bila dosljednija u provođenju reforme. Uz to, federalna bi jedinica imala veliku podršku naroda i seljaka te bi joj bilo lakše ući u sukob s vjerskom zajednicom.

U Hrvatskoj je narod i seljaštvo mobilizirala Komunistička partija Hrvatske. Partija je brinula o tome da javnost bude informirana o svemu što je važno za agrarnu reformu i kolonizaciju. Važno je bilo mobilizirati seljaštvo da ukoliko bude potrebno uđe u sukob s Katoličkom crkvom i veleposjednicima oko zemlje koju su zahtijevali. Da su političke strukture ozbiljno shvaćale situaciju vidljivo je po tome što je pri CK KPH osnovana tročlana komisija za kolonizaciju i agrarnu reformu koju su činili Vicko Krstulović, Zvonko Brkić i Dušan Dragosavac. Oni su izabrani na sjednici CK KPH 26. srpnja 1945. godine. Komisija je istovremeno dobila i zadatak: "Potrebno je najhitnije dostaviti drugovima u Beogradu (3-5 do 7 dana) podatke o veličini zemlje, broju stanovništva, broju reflektanata za kolonizaciju, broj i veličinu sitnog, srednjeg i velikog posjeda, uključivši i crkvu, koliko stoke dolazi na domaćinstvo i t. d."³²

³² Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952., 1., Sastanak održan 26. 7. 1945., 75.

3. ZAKONSKI OKVIRI I ORGANI ZA PROVOĐENJE AGRARNE REFORME I KOLONIZACIJE

3.1. ZAKONI I PROPISI

Prije Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji postojali su razni propisi i uredbe koji su se bavile vlasništvom nad zemljom. Uspostavljanjem vlasti na oslobođenome teritoriju razvijali su se i Organi narodne vlasti koji su donosili određene propise i zakone. Za vrijeme rata doneseno je nekoliko odluka, zakona i propisa koji su direktno ili indirektno bili preteča Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji. Određeni su propisi i zakoni donošeni za vrijeme rata, a oni najvažniji neposredno nakon završetka oružanih borbi. U pripremama za donošenja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji očitovale su se neke razlike u shvaćanjima unutar vladajuće komunističke grupacije. Dilema je bila trebali dati zemlju u privatno vlasništvo seljacima ili je nacionalizirati.

Predsjedništvo AVNOJ-a u razdoblju između drugoga zasjedanja u studenome 1943. i trećega zasjedanja u kolovozu 1945. donijelo je veći broj propisa koji su neposredno utjecali na vlasničke odnose. Jedna od dalekosežnijih odluka bila je *Odluka o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih lica i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile*.³³ Time je imovina nacističke Njemačke i građana njemačke narodnosti na prostoru Jugoslavije prešla u državno vlasništvo. Nijemci koji su bili članovi NOV i POJ-a, odnosno oni koji nisu pomagali okupatoru, mogli su zadržati svoju imovinu i zemlju. Ovim je odlukama zemlja postajala vlasništvom nove vlasti koja je njome mogla raspolagati na željeni način. Za vrijeme rata bilo je važno prehranjivati partizanske borbe, stoga je zemlja davana na obradu na određeni rok, isto tako, to je početak stvaranja zemljišnog fonda iz kojega su kasnije agrarni interesenti i kolonisti dobivali zemlju.

Kada govorimo o imovini neprijatelja, tu je vlast reagirala brzo i oštro, kako zakonski, tako i na terenu. Zakon je propisao i postupak izvršenja konfiskacije imovine osoba njemačke narodnosti i podanika Trećeg Reicha kojima je imovina bila oduzeta odlukom AVNOJ-a od 21. studenoga 1944. godine. Odluke o konfiskaciji te imovine donosile su kotarske komisije koje je postavljao kotarski narodni odbor. Protiv odluke

³³ Maticka, Marijan, "Zakonski propisi o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji (1944-1948)", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 25, 1, 1992., 123-148.

bila je dozvoljena žalba okružnoj komisiji odnosno predsjedništvu zemaljskog zakonodavnog tijela. Njihovo je rješenje odmah postajalo izvršno.³⁴ Ukoliko bi se poništila odluka o konfiskaciji, imovina bi bila vraćena oštećeniku.

Kad je bilo imovine u naturi koja se nije mogla vratiti, isplatilo bi se u novcu vlasniku imovine. Država je stjecala pravo vlasništva pravosnažnošću presude. Napose je utvrđeno da konfisciranom imovinom raspolažu Zemaljske uprave narodnih dobara, a tek iznimno, kada se radi o velikim poduzećima i dobrima, imovinu je preuzimala Državna uprava narodnih dobara.³⁵ Primjer gore navedenoga bilo bi poljoprivredno dobro Belje koje je u svoje ruke preuzela država zbog svoje veličine i važnosti.

Jedan od važnijih zakona bio je i *Zakon o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije*. On je usvojen na sjednici Predsjedništva AVNOJ-a koja se održala 9. lipnja 1945. godine. Konfiskacija imovine određena je u zakonu kao “prinudno oduzimanje bez naknade u korist države celokupne imovine (potpuna konfiskacija) ili tačno određenog dela imovine (delimična konfiskacija) koja je lična svojina ili lični udeo u zajedničkoj imovini sa drugim licima”.³⁶ Vidljivo je da je imovina mogla biti oduzeta u potpunosti ili dijelom, što je vjerojatno ovisilo o količini imovine, sudjelovanju u ratu (ovisi na kojoj strani) itd. Sekvestracija je pak definirana kao “privremeno oduzimanje i stavljanje pod kontrolu državne uprave imovine koja može da dođe po udar konfiskacije, a u cilju obezbeđenja dotične imovine i zaštite javnih interesa”.³⁷ Konfiscirati se moglo jedino u slučaju koji je bio predviđen zakonom. Konfiskaciju su mogli izreći određeni organi, ali je u zakonu opisano kako je izriču vlasti. Bilo je mišljenja kako ju trebaju donositi samo redoviti sudovi, ali je ta ideja odbačena kao ograničavajuća.

Imovina koja se mogla oduzeti, odnosno konfiscirati trebala je pripadati osobi osuđenoj na konfiskaciju, u protivnom se ta imovina nije mogla oduzeti. Oduzimala se cijela imovina osuđenika, te se imovina koja je bila određena za konfiskaciju nije mogla naslijediti. Ono što se moglo izuzeti od konfiskacije jest odjeća, donje rublje, obuća, alat, minimum zemljišnog posjeda, hrana, ogrjev te određeni novčani iznos potreban za život obitelji u određenom razdoblju. Ostavljanjem navedene imovine u određenim

³⁴ Isto.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

slučajevima vlast nije htjela učiniti osuđenika golim i bosim, odnosno izbaciti ga iz doma i poniziti.

Da bismo razumjeli političke prilike u kojima se donosio Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, treba naznačiti da se AVNOJ sastao 7. kolovoza 1945. na svom trećem skupnom zasjedanju u Beogradu. AVNOJ se 10. kolovoza 1945. proglasio Privremenom narodnom skupštinom Demokratske Federativne Jugoslavije. Privremena narodna skupština trebala je pripremiti izbore za ustavotvornu skupštinu. To znači kako je trebala donijeti određene zakone, a uz to je donijela i Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji. Uvjeti u kojima je Privremena narodna skupština djelovala nisu bili lagani, od čišćenja teže dostupnih područja od ostataka neprijatelja do borbe za vlast i formiranja nove vlade.

Nakon gotovo dva tjedna rada, Privremena narodna skupština 23. kolovoza 1945. jednoglasno usvaja Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji. Ovaj je zakon jedan od nekoliko koji su jednoglasno usvojeni što pokazuje koliko je bio važan i koliko je bilo nužno izglasati ga. Doduše, u raspravama u Zakonodavnom odboru i Privremenoj Narodnoj skupštini bilo je mišljenja da se sa Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji ne bi trebalo žuriti, da Privremena narodna skupština nema ovlaštenja prihvatiti takav zakon, odnosno da bi zakonska rješenja trebala usmjeriti samo na konfisciranu zemlju i dovršiti agrarnu reformu prema kriterijima međuratne agrarne reforme. Sve ostalo trebalo bi čekati Ustavotvornu skupštinu odnosno donošenje ustava.³⁸ Znamo da je Zakon usvojen jednoglasno, razlog leži u tome da bi oni koji bi glasali protiv Zakona na sebe navukli bijes i nezadovoljstvo seljaka i svih onih koji su ga iščekivali radi poboljšanja egzistencijalnih uvjeta.

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji bio je tako prvi zakon koji je zadirao u vlasničke odnose, tj. zahtijevao promjenu vlasnički odnosa, na temelju proizvodnog odnosa (radi li netko na zemlji ili ne radi), a ne na osnovi odnosa prema okupatorima i domaćim izdajnicima. To je i jedini zakon takva karaktera što ga je prihvatila Privremena narodna skupština.³⁹ Načela prema kojima se ovaj zakon orijentirao su ta da zemlja pripada onome tko je obrađuje, te da dobivena zemlja prelazi u privatno vlasništvo osoba koje ju dobivaju.

³⁸ Rad Zakonodavnih odbora Predsjedništva Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Privremene Narodne skupštine (3. aprila – 25. oktobra 1945). Beograd, bez god. izdanja, 250-281. Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 47.

³⁹ Maticka, "Zakonski propisi o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji (1944-1948)", 123-148.

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji činilo je šest dijelova: opće i prijelazne naredbe, eksproprijacija zemljišnog posjeda, stvaranje zemljišnog fonda, kategorija korisnika agrarne reforme i kolonizacije te postupak provođenja agrarne reforme i kolonizacije. Ovaj je zakon davao osnovne odredbe na saveznoj razini, dok su federalne jedinice trebale na temelju određenih posebnosti (ekonomskih, povijesnih itd.) donijeti svoje zakone. Tako je iz Agrarnog savjeta DFJ poslan brzojav svim federalnim vladama u kojemu je pisalo kako što hitnije trebaju donijeti potrebne zakonske propise te se organizirati po pitanju agrarne reforme i unutarnje kolonizacije. Isto tako, Agrarni je savjet 19. rujna 1945. usvojio upute o izradi Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji te ih je poslao zemaljskim ministarstvima poljoprivrede. U zemaljskim zakonima valjalo je razraditi postupak utvrđivanja agrarnih objekata i subjekata. Napose je traženo debirokratizirano provođenje agrarne reforme i kolonizacije.⁴⁰

Vlada Narodne Republike Hrvatske na svojoj je sjednici održanoj 30. kolovoza 1945. raspravljala o odlukama u vezi zakona Privremene narodne skupštine Jugoslavije. Tada je odlučeno: "Na prijedlog druga Čikovića zaključuje se, da Ravnateljstvo za kolonizaciju, koje se nalazi u nadležnosti Pretsjedništva vlade, a u vezi Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji točka 29, predje u sastav Ministarstva poljoprivrede."⁴¹ Riječ je o Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva.

Što se Hrvatske tiče, prijedlozi zakonskih rješenja vezanih za agrarnu reformu i kolonizaciju izrađivali su se u Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva. Zbog složenosti agrarnih odnosa trebalo je detaljno proučiti nacrt zakona i usvojiti ga u Narodnom saboru Hrvatske kako bi se što prije krenulo u realizaciju same agrarne reforme, ali i kolonizacije.

Tako se na sjednici Narodne vlade Hrvatske, održanoj 15. listopada 1945. raspravljalo o projektu Zakona o provedbi agrarne reforme i kolonizacije. Na toj sjednici Tomo Čiković rekao je: "Agrarni savjet DFJ je preporučio, da bi se radi pojednostavljenja kao i radi lakšeg snalaženja – naš zakonski projekt uklopio u savezni Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji od 23. VIII. 1945. i izdao kao jedinstveni zakon."⁴² Zatim su na sjednici razrađene izmjene i nadopune zakona koje je predložio

⁴⁰ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948*, 52.

⁴¹ Zapisnik sjednice Narodne Vlade Hrvatske održane 30. 8. 1945., *Zapisnici Vlade Narodne Republike Hrvatske 1945. – 1953.*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2018., 30.

⁴² Zapisnik sjednice Narodne Vlade Hrvatske održane 15. 10. 1945., *Zapisnici Vlade Narodne Republike Hrvatske 1945. – 1953.*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2018., 42.

Agrarni savjet DFJ. Prethodno su svi ministri dobili projekt zakona kako bi bili upućeni u raspravu. Nakon toga, Čiković je pri raspravi kod određenih članaka naglašavao što se u njima mijenja ili što bi se trebalo nadodati. Primjerice: “Jednoglasno se usvaja da se u S 22 al. 2. izmijeni red tako, da na prvo mjesto dodju “oni bez zemlje ili s malo zemlje“, zatim “oni s većom porodicom“, a zatim “prostorno bliži interesenti“.⁴³

O Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji raspravljalo se i na sljedećoj sjednici Narodne vlade Hrvatske, koja se održala 6. studenog 1945. godine. Ponovo je zakon bio prva točka dnevnoga reda. Vladimir Bakarić redom je iznosio članke zakona nakon određenih izmjena i nadopuna koje su bile izglasane na prethodnoj sjednici od 15. listopada 1945. I na ovoj su se sjednici izglasavale određene izmjene i donosili zaključci: “Zaključuje se da se na svim mjestima gdje stoji 'federalna država Hrvatska' ispusti iz teksta riječ 'država'.“⁴⁴ Diskusija se nastavila prema planu te su prisutni raspravili o svakom članku. Zaključak ove točke dnevnog reda bio je sljedeći: “Uz gornje izmjene jednoglasno se usvaja projekt zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji i zaključuje se da se uputi na uzakonjenje prvoj sljedećoj sjednici Pretsjedništva Sabora.“⁴⁵ Konačni tekst ovoga zakona usvojen je na sjednici Narodnog sabora Hrvatske 24. studenoga 1945. godine.

Ove odluke Narodnog sabora Hrvatske s velikom pozornošću pratile su i novine. Tako su *Borba* kao glasilo KPJ i *Vjesnik* kao dnevni list Narodne fronte redovito izvještavali o dnevno-političkom životu, ali i o agrarnoj reformi i kolonizaciji. U *Borbi* se u vezi donošenja zakona navodi: “Na osnovu odredbe Saveznog Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, Pretsjedništvo Narodnog sabora Hrvatske donijelo je na svojoj posljednjoj sjednici Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji na području federalne države Hrvatske. Donošenjem ovog zakona konačno se likvidiraju svi zaostali feudalno-kmetijski odnosi i ozakonjuje se pobjeda hrvatskog seljaštva u njegovoj višestoljetnoj borbi za zemljom, koju je izvojevalo u savezu sa radnicima.“⁴⁶ Istu vijest prenio je i *Vjesnik* u kojemu je pisalo: “Predsjedništvo Narodnog sabora Hrvatske donijelo je Zakon o provodjenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske (Narodne novine od 28. studenoga 1945., broj 80).“⁴⁷

⁴³ Isto.

⁴⁴ Zapisnik sjednice Narodne Vlade Hrvatske održane 6. 11. 1945., *Zapisnici Vlade Narodne Republike Hrvatske 1945. – 1953.*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2018., 62-63.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ “Odredbe Zakona o agrarnoj reformi u Hrvatskoj“, *Borba*, 29. 11. 1945., 4.

⁴⁷ “Objavljen je Zakon o provodjenju agrarne reforme i kolonizacije u Federalnoj Hrvatskoj“, *Vjesnik*, 30. 11. 1945., 3.

“Zakon je nalagao eksproprijaciju svih veleposjeda, tj. posjeda većih od 45 ha površine, ili 25 do 35 ha obradive površine (oranice, livade, voćnjaci, vinogradi), a koji su davani u zakup ili obrađivani uz pomoć tuđe radne snage.”⁴⁸ Za oduzeti višak zemlje preko 34 odnosno 25 jutara kod seljaka i kod neseljaka, koji nije veleposjednik, za oduzeti višak preko 5 jutara vlasnik dobiva naknadu u visini jednog godišnjeg prinosa.⁴⁹ Odnosno, u visini jednogodišnjeg prinosa po hektaru zemlje, te se odšteta isplaćivala u državnim obveznicama. Pod mjere eksproprijacije došli su i zemljišni posjedi koji su bili pod vlasništvom banaka, dioničarskih društava, i tako dalje. Crkvi, samostanima i ostalim vjerskim institucijama oduzimala bi se zemlja koja bi prelazila iznad 10 ha površine posjeda. Ukoliko su određeni vjerski objekti bili od iznimne povijesne važnosti, oduzimala bi se zemlja iznad 30 ha obradive površine i 30 ha šuma. Svi posjedi koji su u ratu ostali bez vlasnika ili pravnih nasljednika došli su pod udar eksproprijacije.

Za neseljačke posjede, tj. posjede koji su davani u zakup odnosno obrađivani najamnom radnom snagom, a nisu ulazili u kategoriju veleposjeda, maksimum je određen u rasponu od 3 do 5 ha. Tu je učinjena iznimka od načela da zemlja pripada samo onima koji je obrađuju, jer su zemlju mogli zadržati i oni, doduše, male površine, kojima zemljoradnja nije bila glavno zanimanje.⁵⁰ Svi oni koji su putem agrarne reforme dobili zemlju nisu je u idućih 20 godina mogli prodavati, davati u zakup niti razdijeliti na bilo koji način. Oduzeta zemlja prelazila je u ruke države sa svim zgradama i prostorijama na njoj i s cjelokupnim živim i mrtvim poljoprivrednim inventarom.⁵¹

Prema prvome članku Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji na području Federalne Hrvatske provodila se agrarna reforma i kolonizacija u cilju dodjeljivanja zemlje seljacima, odnosno zemljoradnicima koji nisu imali dovoljno zemlje ili je uopće nisu imali. Prednost su imale gore navedene osobe koje su bili borci partizanskih odreda, NOV i PO, kao i JA, invalidi narodnooslobodilačkog rata i invalidi prošlih ratova, onih od 1912. do 1918., te uz njih borci Travanjskog rata iz 1941. godine. Prednost su imale i obitelji i siročad poginulih boraca NOR-a, kao i žrtve te obitelji žrtvi fašističkog terora. Kao i u međuratnoj agrarnoj reformi prednost su imali vojnici, odnosno, oni koji su se borili u ratu. Između boraca, prednost su imali dobrovoljci, ali i

⁴⁸ Maticka, Marijan, "Zemljovlasnički odnosi u Hrvatskoj od 1945. do 1953.", *Sociologija i prostor*, br. 125-126 (1994): 191-201.

⁴⁹ "Odredbe Zakona o agrarnoj reformi u Hrvatskoj", *Borba*, 29. 11. 1945., 4.

⁵⁰ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 48.

⁵¹ Prijedlog Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji na području Federalne Hrvatske, *Zapisnici Vlade Narodne Republike Hrvatske 1945. – 1953.*, 64 – 87.

oni stariji borci.⁵² Dakle, prema ovome zakonu prednost su dobili i borci iz Balkanskih ratova, te Prvoga svjetskoga rata. Pravo na dodjeljivanje zemlje imali i borci koji se prethodno nisu bavili poljoprivredom, ako bi se obvezali da će se naseliti na dodijeljene posjede i obrađivati ih sa svojom obitelji.

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji na saveznoj je razini razradio zemlju za kolonizaciju i njezine korisnike. Na saveznoj je razini trebalo biti konfiscirano gotovo 300 000 hektara zemlje, od toga veći dio u Vojvodini i manji dio u Hrvatskoj, na području Slavonije, Srijema i Baranje. Prema zakonu svaka bi kolonistička obitelj dobivala od 4,6 do 6,9 ha zemlje, tj. od 8 do 12 jutara obradive zemlje. Veću količinu zemlje mogli su dobiti samo narodni heroji ili članovi njihovih obitelji.

Bilo je predviđeno i osnivanje posebnih invalidskih i dječjih kolonija da bi se ublažile teške ratne posljedice.⁵³ U člancima 20. 21. i 22. zakonodavac je potanko razradio i odredio osnivanje posebnih invalidskih i dječjih kolonija sa zajedničkim domovima, školama, radionicama i poljoprivrednim zemljištem za čiju se obradu može upotrebljavati i najamna radna snaga.⁵⁴ Ovim je odlukama država pokazala kako nije željela djecu i ratnu siročad prepustiti sudbini, ali isto tako ni invalide koji su se borili ili stradali od neprijatelja. Pobrинуla se da se zakonski reguliraju prava djece i na terenu osnuju kolonije u kojima će djeca raditi i boraviti.

Ovaj je zakon predviđao i zajedničku obradu zemlje u zajednicama sličnim onima u SSSR-u –u zadrugama. Prema zakonu, seljaci su mogli udružiti dobivenu zemlju radi zajedničke obrade pod uvjetom da je obrađuju sljedećih deset godina od sklapanja ugovora. Zahtjev su mogli podnijeti zajedno, a ne osobno. Ukoliko bi predali zajednički zahtjev, tada bi im prema zakonu bio dodijeljen kompleks zemljišta prema njihovom broju i veličini njihovih obitelji. Zemljište bi tada postalo njihova zadružna zajednička imovina.

Narodna vlada Hrvatske je na sjednici održanoj 30. kolovoza 1945., odlučila da Ravnateljstvo za agrarnu reformu i kolonizaciju prestaje djelovati samostalno. Stoga je Tomo Čiković, ministar poljoprivrede i šumarstva Hrvatske, 12. rujna 1945. donio rješenje da se u sklopu Ministarstva poljoprivrede i šumarstva osnuje Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju. Namještenici su najvećim dijelom preuzeti od Ravnateljstva za

⁵² "Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske", *Narodne novine*, 26. 11. 1945., 1.

⁵³ Isto, 50.

⁵⁴ Laušić, Ante, "Osnovne značajke kolonizacijskih procesa na jugoslavenskom prostoru 1918–1948.", *Migracijske i etničke teme*, 5, 1, 1989., 27-42.

agrarnu reformu i kolonizaciju, a neki su došli iz ostalih odjela Ministarstva.⁵⁵ Voditelj odjela bio je Ante Mihletić. Odjel je trebao održavati veze sa saveznim organima za provođenje agrarne reforme i kolonizacije, te se uz to i brinuti za stanje unutar Federalne Hrvatske. Broj zaposlenih u Odjelu razmjerno je brzo rastao pa je od početnih 58 službenika u 1945. godini dosegao oko dvije stotine službenika u 1946. godini.⁵⁶ Rast broja zaposlenika logičan je s obzirom da je bilo puno posla oko provođenja agrarne reforme i kolonizacije.

Budući da Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji nije napose razrađivao pitanje šuma i šumskih zemljišnih kompleksa, a oni su također došli pod agrarnu reformu, posebnim rješenjem određeno je o njihovu stavljanju pod privremenu upravu Ministarstva šumarstva.⁵⁷ Cilj je rješenja bio spriječiti bespravno iskorištavanje šumskih bogatstava.⁵⁸

Važna je bila i *Uredba o osnivanju fondova stambenih i poljoprivrednih zgrada, poljoprivrednog inventara i stoke, sjemena i hrane i pokućanstva dobivenog konfiskacijama i eksproprijacijama*. U prvome članku pisalo je sljedeće: "Zemaljska ministarstva agrarne reforme i kolonizacije odnosno zemaljska ministarstva poljoprivrede osnovaće u smislu čl. 28 Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji: I. Fond stanbenih i gospodarskih zgrada; II. Fond pokućstva; III. Fond poljoprivrednog inventara i stoke; IV. Fond sjemena i hrane."⁵⁹ Čitatelji *Borbe* mogli su pročitati u novinama kako će se gore navedenim fondovima služiti državna (savezna, zemaljska i lokalna) poljoprivredna imanja, borci kolonisti, agrarni interesenti, itd. U članku broj 5 navodi se kako su zemaljski ministri agrarne reforme i kolonizacije te ministri poljoprivrede nadležni za upotrebu ovih fondova, kao i za njihovu raspodjelu.

Još jedna važna uredba bila je *Naredba o obvezatnom obrađivanju i zasijavanju zemlje koja je potpala pod agrarnu reformu i kolonizaciju kao i ostalih zemljišta koja se nalaze pod državnom upravom*.⁶⁰ Ovom se naredbom željelo osigurati obrađivanje zemlje, odnosno, kazniti neobrađivanje zemlje. Bilo je onih koji su zemlju gubili te se

⁵⁵ Maticka, Marijan, "Organi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji (1945-1948)", *Arhivski vjesnik*, 31, 1, 1987., 29-37.

⁵⁶ AJ, 97, 9-61. Izvještaj o radu Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju, 20. 4. 1946. Prema: Maticka, "Organi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji (1945-1948)", 29-37.

⁵⁷ Službeni list DFJ, 68, 7. 9. 1945. Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 50-51.

⁵⁸ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 51.

⁵⁹ "Uredba o osnivanju fondova stanbenih i gospodarskih zgrada, poljoprivrednog inventara i stoke, sjemena i hrane i pokućanstva dobivenog konfiskacijama i eksproprijacijama", *Borba*, 19. 9. 1945., 3.

⁶⁰ Službeni list DFJ, 73, 28. 9. 1945.: prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 52.

nisu htjeli truditi i obrađivati, prema ovoj Naredbi ukoliko ne bi obrađivali zemlju mogli su biti kažnjeni za to.

Zemaljski zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji za Hrvatsku propisao je sljedeće odredbe o zemljišnom maksimumu. Veleposjedi su ograničeni na 45 ha, odnosno 25 ha obradivog zemljišta. Neseljački posjedi mogli su imati najviše 3 ha. Maksimum seljačkog posjeda bio je od 20 ha do 25 ha obradive zemlje. Seljački šumski posjed u brdskim predjelima iznosio je od 15 do 30 ha. U ostalim je predjelima mogao biti od 8 do 15 ha. Naravno, sve je ovisilo o broju članova obitelji, zadruga, o kvaliteti zemljišta i vrsti kulture. Hrvatski je zakon bio stroži od saveznog zakona, definirao je iste ili niže maksimume za zemljište od onih koje se moglo dobiti prema saveznom zakonu. Razlog tomu može biti taj da je Federalna Hrvatska na raspolaganju imala ograničenu količinu zemlje namijenjenu za agrarnu reformu i kolonizaciju te veliki broj kolonista i agrarnih interesenata kojima je trebalo dodijeliti zemljište na način da svi budu zadovoljeni.

Određene zakonske odredbe donesene su u Istri u vrijeme dok su još trajali pregovori s Italijom. No, to je bilo nužno s obzirom da se u Istri trebalo ukinuti napoličarstvo, kolonat, prinudne dražbe, to jest specijalne agrarne odnose. Savezni zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji i republički zakoni nisu se mogli primjenjivati u Istri prije zaključenja mirovnog ugovora s Italijom i određivanja granice.⁶¹ Okružni narodnooslobodilački odbor za Istru donio je 26. studenog 1946. Odluku o uređenju agrarnih odnosa i poništenje dražbi na području ONO-a za Istru. Tom Odlukom u Istri se ukidaju kolonatski odnosi bez obzira na njihovo trajanje, a napoličarski i drugi zakupnički odnosi razrješuju se ako su trajali duže od 15 godina, računajući od 8. rujna 1943. unazad, dok se sve dražbe izvršene u vrijeme fašizma od 1922. godine, ako su imale za cilj uništavanje domaćeg slavenskog stanovništva, poništavaju.⁶² Na taj su način koloni postajali vlasnicima zemlje, dok su napoličari postajali vlasnicima ukoliko su obrađivali zemlju 15 i više godina. Oblasni se Narodni odbor u vezi ove odluke nije savjetovao s Ministarstvom poljoprivrede i šumarstva Narodne Republike Hrvatske, no to nije bilo toliko važno jer su nakon zaključenja mirovnog ugovora vrijedili svi zakoni, propisi i uredbe, kako republički, tako i savezni. Ukaz Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ od 15. rujna 1947. o proširenju važnosti Ustava i zakona FNRJ na područje

⁶¹ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 54.

⁶² Trogrlić, Stipan, "Napetosti i sukobi između Katoličke crkve u Istri i Oblasnog Narodnog odbora za Istru 1945.-1947.", *Historijski zbornik*, 67, 2, 2014., 333-334.

nekadašnje zone „B“ otvorio je prostor za primjenu dviju zakonskih odredaba o agrarnoj reformi – „jugoslavenske“ i „istarske“ – tim više što se u Ukazu navodilo da raniji pravni propisi i odredbe koje su donijeli organi narodne vlasti „ostaju na snazi ukoliko nisu protivni saveznom i republičkim zakonima i drugim pravnim propisima“.⁶³ Ova je odluka bila važna kako bi se mogla nastaviti provoditi agrarna reforma na području Istre. Dok Istra nije bila pripojena Federalnoj Hrvatskoj ONOI je donosio odluke vezane za agrarne odnose u Istri i može se reći da je na djelu bila „istarska“ agrarna reforma, dok su odluke Narodne skupštine FNRJ u Istru donijele „jugoslavensku“ agrarnu reformu, odnosno agrarnu reformu koja se provodila unutar federalne jedinice Hrvatske.

Na području Hrvatskog primorja i Dalmacije trebalo je ukinuti zastarjele kolonatske odnose koje nije uspjela ukinuti Kraljevina Jugoslavija. Zbog tog se razloga na sjednici Vlade Narodne Republike Hrvatske održane 15. studenog 1946. jednoglasno usvojio projekt zakona kojim bi se ukinuli svi agrarni odnosi feudalnog porijekla i karaktera u Dalmaciji i Hrvatskom primorju. Rečeno je na sjednici da će zemlja pripasti obrađivaču, te da vlasnik neće imati nikakvih prava na odštetu.⁶⁴ Nekoliko dana kasnije, točnije, 20. studenoga 1946. Prezidijum Sabora Narodne Republike Hrvatske usvaja Zakon o ukidanju agrarnih odnosa feudalnog karaktera u Dalmaciji i Hrvatskom primorju. Zakon koji je također bio važan jest Zakon o likvidaciji agrarne reforme vršene do 6. travnja 1941. godine na velikim posjedima. U tome zakonu piše da su osobe koje su dobile zemlju u vlasništvo prije 6. travnja 1941. vlasnici bez obzira na to je li vlasništvo uknjiženo u zemljišnim knjigama. Taj je zakon izglasan 1947. i jedan je od zadnjih zakona vezanih za agrarnu reformu i kolonizaciju.

Razni organi, Ministarstvo poljoprivrede, Privredni savjet, Agrarni savjet itd., donijeli su veći broj propisa kako bi osigurali provođenje agrarne reforme i kolonizacije. Većina najvažnijih propisa donesena je 1945. godine. Poslije su uglavnom objavljivane nadopune i objašnjenja, a novi propisi, uvjetovani konkretnim prilikama provođenja agrarne reforme i kolonizacije nešto rjeđe.⁶⁵ Ove su činjenice logične kad uzmemo u

⁶³ „Ukaz o proširenju važnosti Ustava, zakona i drugih pravnih propisa FNRJ na području pripojenom teritoriju FNRJ po ugovoru o miru s Italijom“, *Službeni list FNRJ*, br. 80, Beograd, 17. 9. 1947. Prema: Trogrlić, Stipan, „Katolička crkva u Istri i agrarna reforma (1946. - 1948.) - primjer Pazinskog dekanata“ *Tabula*, 12, 2014., 247.

⁶⁴ Sjednica vlade N. R. Hrvatske održana 15. studenog 1946., *Zapisnici Vlade Narodne Republike Hrvatske*, 151-153.

⁶⁵ Treće zasjedanje AVNOJ-a i Privremene Narodne skupštine, 7-26 avgusta 1945., Stenografske beleške, Beograd, bez godine izdanja, 514. Prema: Maticka, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948., 50.

obzir da je 1945. bilo burno, sastavljena je nova vlada, proglašena je Federativna Narodna Republika Jugoslavija, trebali su biti doneseni zakoni na republičkoj i saveznoj razini kako bi započela agrarna reforma i kolonizacija. Kasnije su prema prilikama donošeni određeni propisi i uredbe sve dok se agrarna reforma i kolonizacija nisu u potpunosti završile.

3.2. USTANOVE, KOMISIJE I ODBORI

Prema Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji od 23. kolovoza 1945. agrarnu reformu i kolonizaciju u federalnim jedinicama provodila su ministarstva poljoprivrede. Organi na saveznoj razini trebali su paziti na to da se u federalnim jedinicama agrarna reforma i kolonizacija provode na jednak način kako ne bi došlo do određenih razlika u konačnici s kojima oni kojima su agrarna reforma i kolonizacija namijenjeni ne bi bili nezadovoljni. Stoga se u strukturama vlasti pomno pratio razvoj situacije vezane uz provođenje zakona i kolonizacije, te se reagiralo na određene potrebe osnivanjem ili ukidanjem određenih ustanova, komisija i odbora.

Najvažniji organ na saveznoj razini bio je Agrarni savjet DF Jugoslavije koji je osnovan 29. kolovoza 1945. godine, dakle odmah nakon izglasavanja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji. Doduše, postojalo je Ministarstvo kolonizacije još od stvaranja Privremene vlade DF Jugoslavije, ali Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji nije razrađivao njegove nadležnosti.⁶⁶ Nakon osnivanja Agrarnog savjeta, funkcije Ministarstva kolonizacije smanjene su, uglavnom su administrativnog tipa ili su to bili nekakvi zadaci vezani uz organizaciju. Unutar Agrarnog savjeta utvrđivale su se opće smjernice zakona, kao i način ostvarivanja zakona i kolonizacije.

Predsjednika Agrarnog savjeta imenovao je predsjednik Vlade DFJ Josip Broz Tito, a imenovao je Mošu Pijadu. Članovi su bili po položaju ministar poljoprivrede Vaso Čubrilović, ministar kolonizacije Sreten Vukosavljević, predsjednik Državne poljoprivredne komisije Maksim Goranović te Filip Lakuš, Vlado Šegrt, Bogdan Oreščanin, Jovan Veselinov, Jerko Radmilović, Zdravko Romac, Dimitrije Bajalica,

⁶⁶ Maticka, Marijan, "Organi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji (1945-1948)", 30.

Vančo Burzevski, Milan Brinar i Vlajko Begović.⁶⁷ Kada se pogleda na kojim su položajima bili članovi savjeta, možemo utvrditi da je Agrarni savjet nosio određenu težinu u političkom smislu. To su ljudi iz Jugoslavenske armije, vodeći ljudi u zemaljskim i saveznim ministarstvima kolonizacije, ali i zemaljskim i saveznim ministarstvima poljoprivrede i šumarstva.

Odmah po osnivanju Agrarni je savjet preuzeo rukovođenje agrarnom reformom i kolonizacijom. Koordinirao je aktivnosti u pripremanju zemaljskih zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, utvrđivao je i raspoređivao broj kolonista iz pojedinih sredina u Vojvodini, zauzimao načelna ili praktična konkretna stajališta o nizu problema. Nadzirao je ostvarivanje agrarne reforme i kolonizacije.⁶⁸ Agrarni savjet je 8. rujna 1945. osnovao Komisiju za naseljavanje boraca u Vojvodini, odredio njene zadatke i imenovao članove. Komisija je nazivana "glavna" jer je imala pravo osnivati mjesne i kotarske komisije.⁶⁹ Ova je komisija upućivala koloniste u mjesta koja si bila predviđena za naseljavanje, raspoređivala je zemlju, zgrade, poljoprivredni inventar, pokućstvo. Brinula se i o prehrani kolonista. Predsjednik Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini bi je Dimitrije Bajalica. U glavnoj su komisiji bili još i predstavnici federalnih jedinica, a Hrvatsku je zastupao Dušan Rkman.

Mjesne komisije sačinjavala su tri predstavnika doseljenih boraca, jedan predstavnik vlasti kojeg je određivao kotarski narodni odbor i jedan predstavnik mjesne uprave poljoprivrednih dobara.⁷⁰ Kotarske komisije sastojale su se od jednog predstavnika doseljenika, jednog demobiliziranog ili aktivnog oficira Jugoslavenske armije kojeg je određivalo Ministarstvo narodne obrane i jednog predstavnika rajonske uprave poljoprivrednih dobara.⁷¹ Ovakvim sastavom mjesnih i kotarskih komisija osigurano je i sudjelovanje kolonista u poslovima kolonizacije, i to u važnim poslovima oko podjele zemlje, kuća, i tako dalje.

Nakon donošenja ustava FNRJ, krajem siječnja 1946. došlo je do određenih promjena među organima zaduženima za provođenje agrarne reforme i kolonizacije. Postalo je očito da nema potrebe za istodobnim postojanjem Agrarnog savjeta, Ministarstva kolonizacije i Komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini. Tako je u

⁶⁷ Dekret Predsjedništva Ministarskog savjeta od 29. VIII. 1945. o predsjedniku i članovima Agrarnog savjeta DFJ, Službeni list DFJ, 67, 4. 9. 1945. Prema: Maticka, Marijan. "Organi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji (1945-1948)", 30.

⁶⁸ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 55.

⁶⁹ Maticka, "Organi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji (1945-1948)", 31.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Isto, 30.

veljači 1946. godine usvojen Zakon o osnivanju Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju pri Vladi FNRJ. Zakon je odredio da se Agrarni savjet pretvori u Komisiju koja je preuzela poslove Agrarnog savjeta i Ministarstva kolonizacije.⁷² Vlada FNRJ regulirala je organizaciju i poslovanje komisije.

Komisija je rukovala poslovima oko kolonizacije, izdavala razne upute, naredbe, uredbe i opće propise koje su bile nužne za provođenje same agrarne reforme i kolonizacije. Navedene uredbe, naredbe, itd. donosile su se na osnovi Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji. Josip Broz Tito je kao predsjednik Vlade FNRJ imenovao Krstu Popivodu za predsjednika Komisije. Potpredsjednik je bio Dimitrije Bajalica, sekretar Vančo Buzevski. Članovi Komisije bili su i Maksim Goranović, Milan Brinar i Nikola Francetić.⁷³

Svoj su rad Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju pri vladi FNR Jugoslavije i Komisija za naseljavanje boraca u Vojvodini okončale do svibnja 1948. godine. Razlog je naravno taj da su gotovi svi poslovi oko agrarne reforme i kolonizacije bili pri kraju ili završeni. Te je poslove na sebe preuzelo Ministarstvo poljoprivrede FNR Jugoslavije, to jest poslove Komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini preuzeo je Glavni izvršni odbor Autonomne Pokrajine Vojvodine.

U Hrvatskoj su poslovi u vezi s agrarnom reformom i kolonizacijom neposredno nakon oslobođenja bili u nadležnosti Ravnateljstva za agrarnu reformu i kolonizaciju pri Predsjedništvu Vlade Hrvatske. Ravnateljstvo je zapravo djelovalo kao nasljednik Zavoda za kolonizaciju u Zagrebu i trebalo je, uz ostalo, provesti likvidaciju imovinskih odnosa i pravnih poslova koje je on vodio.⁷⁴ U prethodnom je poglavlju navedeno kako je Narodna vlada Hrvatske na sjednici održanoj 30. kolovoza 1945. odlučila da Ravnateljstvo za kolonizaciju prelazi u sastav Ministarstva poljoprivrede. To se dogodilo jer je savezni Zakon o agrarnoj reformi u članku 29. naveo kako će poslove oko agrarne reforme i kolonizacije obavljati republička ministarstva poljoprivrede. Naravno, ove su poslove republička ministarstva obavljala prema zemaljskim zakonima o agrarnoj reformi i kolonizaciji te ostalim uredbama.

Novi važan organ vezan za agrarnu reformu i kolonizaciju bio je Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju. O njemu je pisano u prethodnom poglavlju, ovdje ću navesti dodatne informacije o njemu. Djelovao je u sklopu Ministarstva poljoprivrede i

⁷² Isto.

⁷³ Maticka, "Organi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji (1945-1948)", 32.

⁷⁴ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 56.

šumarstva. Odjel se sastojao od pet odsjeka. Agrarno-pravni odsjek bavio se izrađivanjem prijedloga zemaljskih zakona, naredbi, uredbi i slično. Odsjek je također imao nadzirati pravne aspekte provođenja agrarne reforme i kolonizacije, rješavati žalbe i predstavke i baviti se poslovima uzurpacije zemljišta i nepriznatih dioba.⁷⁵ Odsjek za zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije bavio se utvrđivanjem zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije. Uz to, organizirao je i nadzirao podjelu zemlje, njezino mjerenje, parceliranje itd. Odsjek za kolonizaciju bavio se izrađivanjem planova za takozvanu unutarnju kolonizaciju koja se provodila unutar federalne Hrvatske. Kontrolirao je provođenje kolonizacije i raspoređivao inventar fonda poljoprivrednog inventara, stoke, sjemenja, hrane i pokućstva. Odsjek za zajednička dobra i pomoć kolonistima poticao je i pomagao zajednička naseljavanja kolonista i obrađivanje zemlje.⁷⁶ Tu je naravno bio i Financijski odsjek koji se bavio financijskim poslovima samoga Odjela. Uz to, bavio se i naknadom za ekspropiriranu zemlju, utvrđivao je cijene za zemlju dodijeljenu agrarnim interesentima i kolonistima. Bavio se i poslovima likvidacije Zavoda za kolonizaciju.

S obzirom na hitnost i složenost poslova oko kolonizacije iz Hrvatske u Vojvodinu, ministar poljoprivrede i šumarstva Hrvatske osnovao je i posebnu *Komisiju za preseljenje kolonista boraca iz Hrvatske u Vojvodinu*. Komisija je osnovana 26. rujna 1945. godine.⁷⁷ Djelovala je u najužoj vezi s Komisijom za naseljavanje boraca u Vojvodini.⁷⁸ Za predsjednika je odabran Nikola Kličković, potpredsjednik je bio Nikola Rapaić dok je za sekretara odabran Petar Sudžuković. Ova je komisija osnovana kako bi pomagala preseljenje boraca i njihovih obitelji. Pomagala je preseljenje boraca i obitelji, birala je koloniste koji su išli u kolonizaciju, raspoređivala ih po mjestima predviđenima za naseljavanje, osiguravala prijevoz, i tako dalje. Komisija je napose imala paziti da sve kolonističke obitelji imaju potvrde o upisu u biračke spiskove.⁷⁹ U komisiju su ušla dva predstavnika Jugoslavenske armije, jedan kao predsjednik, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva imalo je dva predstavnika od koji je jedan obavljao dužnost potpredsjednika, a drugi je bio sekretar Komisije. Predstavnici kolonista iz krajeva otkud su kolonisti polazili (Lika, Dalmacija, Gorski kotar, Kordun, Hrvatsko primorje i Hrvatsko zagorje) imali su svoje mjesto u Komisiji. Komisija je

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Isto, 57.

⁷⁷ Maticka, "Organi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji (1945-1948)", 33.

⁷⁸ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 57.

⁷⁹ Isto.

djelovala do 25. veljače 1946. godine. Tada je poslove preuzeo Odsjek za kolonizaciju Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju Ministarstva poljoprivrede i šumarstva.⁸⁰

Kolonizacija unutar federalne Hrvatske bila je veliki izazov i zadatak. Zato je osnovana posebna Komisija za provedbu kolonizacije Slavonije.⁸¹ Ovu je Komisiju također osnovao ministar poljoprivrede i šumarstva Hrvatske. Djelovala je kao pomoćni organ ministarstva, osnovana je 11. listopada 1945. godine. Unutar Komisije djelovali su predstavnici Ministarstva i okružnih narodnih odbora s područja s kojeg se stanovništvo selilo, kao i agronomi, geodeti, te pravnici. Đura Milanović-Jura određen je za rukovodioca Komisije.⁸² Zadaća ove Komisije bilo je organiziranje rada okružnih i kotarskih komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju na području Slavonije kako bi poslovi kolonizacije tekli što pravilnije. Uz to, trebala je mobilizirati odbore agrarnih interesenata. Kako je bila vezana uz kolonizaciju, Komisija je prikupljala, odnosno trebala je prikupljati točne podatke o stanju u selima Slavonije. Dobila je pravo odlučivati o smještaju i privremenoj dodjeli zemlje borcima iz Slavonije i kolonističkim obiteljima NDH koje su se nalazile u Slavoniji, a nisu se ogriješile o narodnooslobodilačku borbu.⁸³ Komisija je radila do 17. travnja 1946. kada su njezine poslove preuzele okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju u Daruvaru, Osijeku i Slavonskom Brodu.⁸⁴

Prema Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji na području Federalne Države Hrvatske trebalo je osnovati mjesne odbore agrarnih interesenata, te kotarske i okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju. Tako je na područjima mjesnih narodnih odbora djelovao kao savjetodavni organ agrarnih oblasti mjesni odbor agrarnih interesenata. Odbor se sastojao od petero članova koje su birali agrarni interesenti s područja određenog mjesnog narodnog odbora. Agrarne su oblasti u provedbi agrarne reforme i kolonizacije bile dužne saslušati mjesni odbor agrarnih interesenata, dok je odbor mogao agrarnim oblastima slati svoje prijedloge. Napose su bili dragocjeni podaci mjesnih odbora agrarnih interesenata prilikom rasprava o

⁸⁰ Arhiv Jugoslavije (dalje AJ), 97, 9-61. Izvještaj o radu Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju, 20. 4. 1946. Prema: Maticka, Marijan. "Organi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji (1945-1948)", 33.

⁸¹ Gaćeša, Nikola, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948.*, Matica Srpska, Novi Sad, 1984., 217-218.

⁸² Isto, 33-34.

⁸³ Isto.

⁸⁴ Arhiv Hrvatske, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva, svežanj 60. Rješenje ministra poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske, 17. 4. 1946. Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 58.

utvrđivanju agrarnih objekata za koje su bili izgubljeni ili uništeni odgovarajući dokumenti. Odbori mjesnih agrarnih interesenata birali su svoje predstavnike u kotarske komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju.⁸⁵

Kotarske komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju bile su prvostupanjski organi za agrarnu reformu i kolonizaciju. Djelovale su, kao što samo ime kaže, na području kotareva, odnosno gradova. Sastojale su se od predsjednika i dva člana koje je birala gradska/kotarska narodna skupština, te dva člana koje su izabirali predsjednici mjesnih odbora agrarnih interesenata. Ova se komisija bavila svim poslovima administrativne prirode, posebice onima koji su se rješavali u prvoj molbi. Kada je kotarska komisija obavljala poslove kolonizacije, u tome je trebao sudjelovati i predstavnik kolonista kojeg bi odredio gradski/kotarski narodni odbor, te bi taj predstavnik dolazio s istoga područja kao i kolonisti.

Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju osnivao je ministar poljoprivrede i šumarstva.⁸⁶ One su bile drugostupanjski organi i tu funkciju nisu imale samo u pogledu crkvenog zemljišta, jer su tada djelovale kao prvostupanjski, a Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva Hrvatske kao drugostupanjski organ.⁸⁷ Okružna je komisija djelovala u sklopu okružnog narodnog odbora, te se sastojala od petero članova kao i kotarska komisija. To su bili predsjednik i dva člana koje bi izabirala okružna narodna skupština, te dva člana koje je birao okružni narodni odbor između agrarnih interesenata. Prema Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji na području Federalne Države Hrvatske član kotarske komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju nije smio biti članom i okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju. Okružna je komisija brinula i za provedbu kolonizacije na području svoga djelovanja prema odredbama koje je donijelo Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva. Kod gradova koji su imali značaj okruga, drugostupanjska i konačna instanca (oblast) za agrarnu reformu i kolonizaciju bilo je Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva.⁸⁸

Kod okružnih je komisija Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva imenovalo određene izvjestitelje (*agrarne izvjestitelje*) za agrarnu reformu i kolonizaciju, dok je kod kotarskih komisija imenovalo stručno osoblje za agrarnu reformu i kolonizaciju, odnosno *agrarne referente*. Zapošljavano je i dodatno potrebno stručno osoblje.

⁸⁵ Matićka, "Organi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji (1945-1948)", 34.

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Vidi: Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji na području Federalne Države Hrvatske, *Zapisnici Vlade Narodne Republike Hrvatske*, 64-87.

Nastojalo se da agrarni izvjestitelji obvezno imaju pravničku izobrazbu, a bilo je poželjno da pravnički status imaju i agrarni referenti. Agrarni izvjestitelji odnosno agrarni referenti bili su nosioci svih najvažnijih poslova u agrarnim komisijama.⁸⁹ Njihov je zadatak bio prikupljanje zemljišnoknjižnih i katastarskih podataka o zemljištu, izrađivanje određenih odluka itd. Agrarne komisije posvećivale su punu pažnju ustanovljavanju fondova stambenih i poljoprivrednih zgrada, pokućstva, poljoprivrednog inventara i stoke, hrane i sjemenja.⁹⁰

Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju imale su u Hrvatskoj sjedišta u Bjelovaru, Daruvaru, Gospiću, Karlovcu, Osijeku, Sisku, Slavonskom Brodu, Sušaku, Varaždinu i Zagrebu.⁹¹ Postojala je Oblasna komisija za područje Dalmacije, čije je središte bilo u Splitu. Ta je komisija imala ovlasti okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju. Još jedna oblasna komisija koja je imala ovlasti okružne bila je ona u Istri. Zapisnici o likvidaciji komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju svjedoče da je u Hrvatskoj posao završilo 97 komisija sa statusom kotarskih i 12 sa statusom okružnih komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju.⁹² U komisijama je radilo stručno, administrativno kao i pomoćno osoblje. Najviše je osoba radilo na području okružne komisije u Osijeku, a najmanje na područjima okružnih komisija u Sisku i Sušaku.

⁸⁹ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 58.

⁹⁰ AH, ZŠ, kut. 5. Uputstva za rad kotarskih i okružnih komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju, 10. XII. 1945.: prema: Maticka, "Organi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji (1945-1948)", 35.

⁹¹ Maticka, "Organi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji (1945-1948).", 35.

⁹² AH, MPŠ, svežanj 131, 132, 154, 155, 185. Godišnji izvještaj o radu na provedbi agrarne reforme i kolonizacije (12. IX. 1945. – 20. X. 1946.). Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 59.

4. STVARANJE ZEMLJIŠNOG FONDA

4.1. UTVRĐIVANJE AGRARNIH OBJEKATA

Još prije donošenja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji unutar KP Jugoslavije i vlade razmišljalo se o tome kako stvoriti dovoljno veliki zemljišni fond iz kojega će se namiriti oni kojima je zemlja potrebna za egzistenciju. Kako je bilo puno napuštenih posjeda, moglo se brzo pristupiti stvaranju zemljišnog fonda, uz naravno, određene zakonske mjere i odredbe. Prije svega, trebalo je utvrditi agrarne objekte.

Utvrdjivanje agrarnih objekata trebalo je izvršiti prije stvaranja zemljišnog fonda agrarne reforme. Zakon je u dijelu koji se ticao utvrđivanja objekata nalagao sljedeće: "Na svakom posjedu, za koji se vodi postupak po propisima o agrarnoj reformi i kolonizaciji, imaju se utvrditi površine po parcelama, kulturama i površinama prema stanju u zemljišnoj knjizi, katastru i naravi."⁹³ Postupak je predviđao održavanje rasprava agrarnih interesenata, vlasnika i ostalih osoba, a zatim donošenje odgovarajućih odluka.⁹⁴ Te su rasprave prema zakonu trebale biti zakazivane sedam dana unaprijed oglasom kod mjesnog narodnog odbora. Na raspravama su se utvrđivali objekti za svaki posjed posebno. Rasprave su provodili izaslanici kotarske, odnosno gradske komisije u suradnji sa agronomom i geometrom, kao i mjesnim odborom agrarnih interesenata. Tu su naravno bile i stranke koje su se interesirale za određeno zemljište.⁹⁵ Kotarske komisije bile su organizatori rasprava vezanih za zemljišta unutar svojih područja koja nisu bila vezana za crkvu, dok je rasprave na kojima se odlučivalo o crkvenim posjedima organizirala okružna komisija. One su održavane za sva zemljišta koja je trebalo ekspropriirati, tj. zemlju veleposjeda, banaka, poduzeća i dioničarskih društava, crkvenu, seljačku i neseljačku zemlju iznad utvrđenog maksimuma, posjede nestalih vlasnika te posjede što su ih ostavili kolonisti.⁹⁶ "Za posjede nemačkih i austrijskih državljana, kao i za posjede narodnih neprijatelja, nisu održavane rasprave. Za njih su kotarske komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju donosile odluku o utvrđivanju objekata agrarne reforme na osnovu

⁹³ Zapisnici Vlade Narodne Republike Hrvatske – Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji na području Federalne Države Hrvatske, 64-87.

⁹⁴ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 87.

⁹⁵ Isto.

⁹⁶ Isto.

presude kotarskog narodnog suda.⁹⁷ Ti su posjedi bili konfiscirani, te su odlukama narodnih sudova i kotarskih komisija prelazili u zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije.

Povremeno su bile organizirane rasprave za više posjeda odjednom, na njima su donošene takozvane *skupne odluke*. Razlog tome je kašnjenje u donošenju pojedinačnih odluka koje se kasnije nadoknadilo. Kada bi rasprave završile odredili bi se agrarni objekti. Tim je objektima ostavljen dozvoljeni maksimum zemlje te je višak zemlje ekspropiriran za potrebe agrarne reforme i kolonizacije. Odluka je bilo onoliko koliko je bilo i posjeda. "Ukupno je doneto 32 819 prvostepenih odluka o utvrđivanju agrarnih objekata, a nezadovoljne stranke uložile su samo 1 858 žalbi drugostepenim agrarnim vlastima."⁹⁸ Što se tiče crkvenih posjeda i zemljišta prvostupanjska razina bila je okružna komisija umjesto kotarske, dok je drugostupanjsku razinu predstavljao ministar poljoprivrede i šumarstva.

Katolička crkva u Hrvatskoj određene je posjede smatrala povijesno važnima te ih nije htjela izgubiti ili ih umanjiti. Tako je crkva podnijela 42 molbe, od kojih su uvažene samo tri.⁹⁹ Status povijesno važnog i vrijednog posjeda tako je dobio franjevački samostan u Glavotoku na otoku Krku. Taj je status samostan dobio zbog toga što je sačuvao glagoljašku tradiciju. Đakovačka je biskupija skupa sa Stolnom crkvom dobila status povijesno važne ustanove. Taj je status dobila najviše zbog djelovanja biskupa Josipa Jurja Strossmayera na kulturnom i nacionalnom planu. Što se Srpske pravoslavne crkve tiče, status povijesno važne institucije dobila je samo Pakračka eparhija. SPC je na području federalne jedinice Hrvatske pokušavala, kao i Katolička crkva, zadržati što više posjeda. Kao što je već navedeno, na području Pakračke eparhije zemlja joj se ekspropirala prije utvrđivanja objekata. Dodatan problem bilo je zauzimanje napuštenih posjeda SPC-a, od kojih neki nisu bili obuhvaćeni agrarnom reformom, a u narednim godinama to je bio i jedan od razloga neslaganja s vlašću. Posredničku ulogu u rješavanju tih nesuglasica imala je Komisija za vjerske poslove pri Predsjedništvu Vlade Narodne Republike Hrvatske, u kojoj je referent za odnose s SPC-om bio Ilija Ćuk, inače i sam aktivni pravoslavni svećenik i pripadnik partizanskog pokreta.¹⁰⁰ Na posjedima Pakračke eparhije vođene su

⁹⁷ Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948*, 218-219.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Car, Tomislav, "Agrarna reforma i oduzimanje imovine Srpskoj pravoslavnoj crkvi na području Pakračke eparhije 1945.–1948. godine." *Časopis za suvremenu povijest* 43, br. 2 (2011): 521-550.

rasprave o utvrđivanju agrarnih objekata koje su organizirale okružne komisije, u pravilu je ostavljan minimum zemlje od 10 ha. Bilo je žalbi na donesene odluke od kojih su neke prihvaćene i preinačene, ali većih promjena nije bilo.

Krajem 1945., u studenome, s radom su započele komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju. Okružne su komisije osnovane, zatim bi one ubrzavale osnivanje i rad kotarskih komisija. Na početku prosinca 1945. Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju Ministarstva poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske uputio je i posebnu okružnicu sa vrlo opsežnim uputama o organiziranju, djelokrugu i načinu rada komisija.¹⁰¹ Nakon osnivanja okružnih i gradskih komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju trebalo je započeti s raspravama o utvrđivanju agrarnih objekata.

Prva rasprava o utvrđivanju objekata agrarne reforme održana je 18. siječnja 1946. na području okruga Varaždin.¹⁰² Rasprave su zatim održavane po cijeloj Hrvatskoj, te su novine redovito pratile i izvještavale o njima. Tako *Borba* piše o raspravi za eksproprijaciju crkvene imovine na području varaždinskog okruga. Ta se rasprava vodila pred Okružnom komisijom. Na području okruga živjelo je skoro 15 000 ljudi bez zemlje i 10 000 ljudi s posjedom ispod 1 jutra. Crkvena dobra iznosila su 10 000 katastarskih jutara (5 750 ha). Na mnogim raspravama svakoj župi ostavljeno je prema Zakonu o agrarnoj reformi samo po 17,5 katastarskih jutara (10 ha). Do kraja veljače ostala se ekspropirirana zemlja razdijelila agrarnim interesentima.¹⁰³ Većina rasprava održala se u prvom tromjesečju 1946. godine.

Bilo je važno da se u okruzima na području Slavonije rasprave održe i zakluče što prije kako bi krenulo dodjeljivanje zemlje i otpočela kolonizacija na tome prostoru. Na području Like, Banovine i Korduna kasnilo se s raspravama. Većina je rasprava u Lici održana u ljeto godine 1946. godine¹⁰⁴ U Istri je cijeli proces tekao malo sporije nego u ostatku Hrvatske. Prvo je trebalo ukinuti odnose feudalnog karaktera, te potom primijeniti Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji. Pri socijalnom Odjelu ONOI-ja 8. srpnja 1945. osnovana je peteročlana Oblasna komisija za agrarnu reformu, koja je već 12. srpnja započela s radom.¹⁰⁵ ONOI je u studenome 1946. donio odredbu o uređenju agrarnih odnosa te poništenju dražbi na području Kotarskog narodnog

¹⁰¹ AH, MPŠ, svež. 111. Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 87.

¹⁰² AJ, 97, 9-61. Godišnji izvještaj o radu na provedbi agrarne reforme i kolonizacije (12. IX. 1945 – 10. X. 1946), 2. Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 87.

¹⁰³ "Oduzimanje crkvenih posjeda u varaždinskom okrugu", *Borba*, 27. 1. 1946., 4.

¹⁰⁴ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 88.

¹⁰⁵ Trogrlić, Stipan. (2014). Katolička crkva u Istri i agrarna reforma (1946. - 1948.) - primjer Pazinskog dekanata. *Tabula*, (12), 246.

odbora Buje.¹⁰⁶ Kasnije su takve odluke donesene za prostor cijele Istre. Zemlja je oduzimana i Katoličkoj crkvi koja se žestoko protivila i borila protiv toga. Tako je agrarnom reformom od 1946. do 1948. Crkvi na području Pazinskog dekanata oduzeto nešto više od 231 ha zemlje.¹⁰⁷

U Dalmaciji je Oblasna komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju najprije trebala provesti Zakon o ukidanju agrarnih odnosa. Taj se plan odvijao u četiri faze. U prvoj etapi težište je trebalo biti na upoznavanju zemljoradnika s odredbama Zakona i na administrativnim pripremama za njegovo provođenje. U drugoj etapi pristupilo bi se prikupljanjem izjava obrađivača te neophodnih podataka o vlasnicima zemlje i obrađivačima. Treća etapa bila je predviđena za javne rasprave o promjenama u zemljovlasničkim odnosima, a četvrta za uređenje zemljišnoknjižnih poslova.¹⁰⁸ Prva rasprava održana je u Pakošanama 25. veljače 1947. godine.¹⁰⁹ Vidljivo je, dakle, da su se agrarne rasprave kao u Istri, i u Dalmaciji održale nešto kasnije nego u Slavoniji. Ukupno su održane 61 643 rasprave.¹¹⁰

Bilo je određenih teškoća prilikom svih ovih postupaka, pa tako negdje nisu organizirane rasprave za određenu zemlju iznad dopuštenog maksimuma, zemlja onih koji su otišli u kolonizaciju nije bila upisana u zemljišni fond. Katkad na raspravama nisu vođeni zapisnici, odnosno u zapisnike nisu ulazili podaci iz gruntovnica i katastara, prijeko potrebni za donošenje odluka o agrarnim objektima.¹¹¹ To je moglo uzrokovati popriličan nered u dodjeljivanju zemlje agrarnim interesentima i kolonistima ako bi dobili zemlju koja nije upisana u gore navedene registre ili je upisana na ime starih vlasnika. Bilo je manjih problema s osobama koje prije agrarne reforme i kolonizacije nisu živjele od zemlje, pa su tek u novim uvjetima pokazale volju za zemljoradnjom kako im se ne bi oduzela zemlja iznad 3 ha.

Neujednačenost djelovanja komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju, napose pri interpretaciji nekih kategorija upotrijebljenih u zakonu, izazvala je i intervenciju Javnog tužilaštva NR Hrvatske.¹¹² Ono je smatralo kako okružne i kotarske komisije

¹⁰⁶ *Službeni list ONOI-ja*, 15. 11. 1946.

¹⁰⁷ Vidi: Trogrlić, Stipan, *Katolička crkva u Istri i agrarna reforma (1946. - 1948.) - primjer Pazinskog dekanata*. 245-255.

¹⁰⁸ AH, ZŠ, kut. 5, Uputstva za primjenu Zakona od 20. XI. 1946, Split, 30. 12. 1946. Prema: Maticka, Marijan, "Razrješenje kolonatskih odnosa u agraru Dalmacije (1945-1948)", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 21, br. 1 (1988): 140.

¹⁰⁹ Slobodna Dalmacija V. 1947. (Preko 45.000 seljaka Dalmacije dobiva svoju zemlju) Prema: Maticka, Marijan, "Razrješenje kolonatskih odnosa u agraru Dalmacije (1945-1948).", 141.

¹¹⁰ Maticka, "Razrješenje kolonatskih odnosa u agraru Dalmacije (1945-1948)", 141.

¹¹¹ Isto, 90.

¹¹² Isto.

ne donose dovoljno brzo pojedinačne odluke vezane za agrarne objekte. Rezultat toga bio je odgoda žalbenog postupka jer oni koji su htjeli podnijeti žalbu to nisu mogli napraviti sve do trenutka do kojeg nisu primili pisanu odluku. Novine izvještavaju i o ovim situacijama: "Skoro u svim krajevima, gdje se ima sprovesti agrarna reforma, primijećeni su mnogi nedostaci u organizaciji izvršavanja agrarne reforme, koji u mnogome otežavaju pravilan rad."¹¹³ Srećom, komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju obavljale su svoj posao u konačnici brzo i efikasno.

Najveća pozornost prilikom rasprava o utvrđivanju agrarnih objekata bila je u vezi s crkvenom zemljom. Sve su vjerske zajednice, a u Hrvatskoj napose Katolička crkva, još uoči donošenja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji djelovale kako bi odgodile donošenje zakona ili promijenile njegove odredbe.¹¹⁴ Isto je radila i Srpska pravoslavna crkva na području Hrvatske. Katolička je crkva smatrala kako vlast ne može oduzimati zemlju bez pristanka Vatikana, odnosno Pape kao poglavara Crkve. Jedan od načina na koji je Katolička crkva htjela zadržati što više posjeda u svojim rukama bio je taj da se što veći broj posjeda prikaže zasebnim. Osnovane su bile i nove župne zajednice, to je sve činjeno kako bi svaki posjed zadržao dozvoljeni maksimum od 10 ha. Komunistička partija, praktički nosilac vlasti, organizirala je čitavi niz akcija u kojima je okupljala seljaštvo na parolama još radikalnijeg zahvaćanja u crkvenu zemlju, tj. zahtjeva da se crkvenim ustanovama ostavi i manje od 10 ha zemlje.¹¹⁵

KP Hrvatske bila je prilično uspješna u mobilizaciji seljaštva protiv klera. Dokaz tome je i rasprava u Turopolju na kojoj su seljaci zahtijevali da svećeniku ostanu samo 2 jutra zemlje (malo više od 1 ha). Svećenik je tražio 17 jutara (10 ha) što su seljaci odbili, te su tražili da ni u jednoj župi unutar njihova kotara posjed ne bude veći od 2 jutra. O ovim je zahtjevima kasnije odlučivao agrarni sud.¹¹⁶ Broj prvostupanjskih odluka, dakle odluka okružnih komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju o izvlaštenju crkvenog zemljišta iznad maksimuma bio je 728 do 30. rujna 1946., više nego što je bilo konačno utvrđeno (694). Na odluke su podnesene 343 žalbe, a od 270 razmotrenih odluka 156 bilo je u drugostupanjskom postupku prihvaćeno u cijelosti ili djelomično,

¹¹³ "Agrarnu reformu treba sprovesti još prije proljetne sjetve", *Borba*, 22. 1. 1946., 1.

¹¹⁴ Petranović, Branko, *Aktivnost rimokatoličkog klera protiv sređivanja prilika u Jugoslaviji (mart 1945 – septembar 1946)*, Historija xx. Veka, Zbornik radova V., Beograd, 1963., 227. Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 90

¹¹⁵ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 91.

¹¹⁶ "Sprovedjenje agrarne reforme - Turopoljski seljaci ostvaruju svoje stare pravice", *Borba*, 28. 1. 1946., 3.

73 su vraćene na nadopunu okružnim komisijama, a 16 prvostupanjskih odluka bilo je poništeno zbog kršenja zakonitosti.¹¹⁷

Većina rasprava o utvrđivanju agrarnih objekata, nasuprot mnogim teškoćama i posebnostima pojedinih krajeva, održana je do početka svibnja 1946. godine.¹¹⁸ Vlasti su zabilježile oko 6 000 rasprava. Od kraja 1945. do kraja 1947. godine u Hrvatskoj je održano 20 709 rasprava o objektima agrarne reforme.¹¹⁹ Pojedinačne su se odluke donosile sporije jer bilo obuhvaćeno preko 37 000 posjeda. Nakon rasprava i utvrđivanja agrarnih objekata višak se zemlje oduzimao u korist zemljišnog fonda. U odlukama se nalazilo stanje vlasništva datirano na dan 28. kolovoza 1945. godine.

Prvostupanjskih je odluka o utvrđivanju agrarnih objekata doneseno gotovo 33 tisuće, dok je brojka žalbi drugostupanjskim vlastima iznosila manje od 2 tisuće. Brojke govore u prilog efikasnosti utvrđivanja agrarnih objekata. Vjerojatno je najveći broj žalbi stigao iz redova katoličke i pravoslavne crkve. U Hrvatskoj je stvoren veliki zemljišni fond u korist agrarne reforme i kolonizacije čija se zemlja imala razdijeliti seljacima, bilo mjesnim agrarnim interesentima, bilo kolonistima. U zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije uključena je i određena površina tzv. državne zemlje, tj. zemljišta nekadašnjih državnih poljoprivrednih gospodarstava.¹²⁰ I nakon dvije godine provođenja agrarne reforme i kolonizacije određena je količina zemlje ušla u zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije. Zemlja zemljišnih zajednica i ostalih sličnih zajednica uključena je u zemljišni fond tek godine 1947., nakon usvajanja Zakona o proglašenju imovine zemljišnih zajednica te krajiških imovnih općina općenarodnom imovinom. Dakako, u zemljišni fond ulazila je samo ona zemlja koja se prestala zajednički koristiti.¹²¹

Marijan Maticka donosi sljedeći podatak o broju zahvaćenih posjeda i količini zemlje koja je ušla u zemljišni fond: Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji zahvatio je u Hrvatskoj 37 926 posjeda i stvoren je zemljišni fond površine 390 510 ha.¹²² Većina zemljišnog fonda, odnosno zemlje zahvaćene agrarnom reformom nalazila se u Slavoniji, dok se ostatak nalazio u sjeverozapadnoj i jugozapadnoj Hrvatskoj, te Dalmaciji i Istri.

¹¹⁷ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 92

¹¹⁸ Isto, 89.

¹¹⁹ Gačeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948.*, 218.

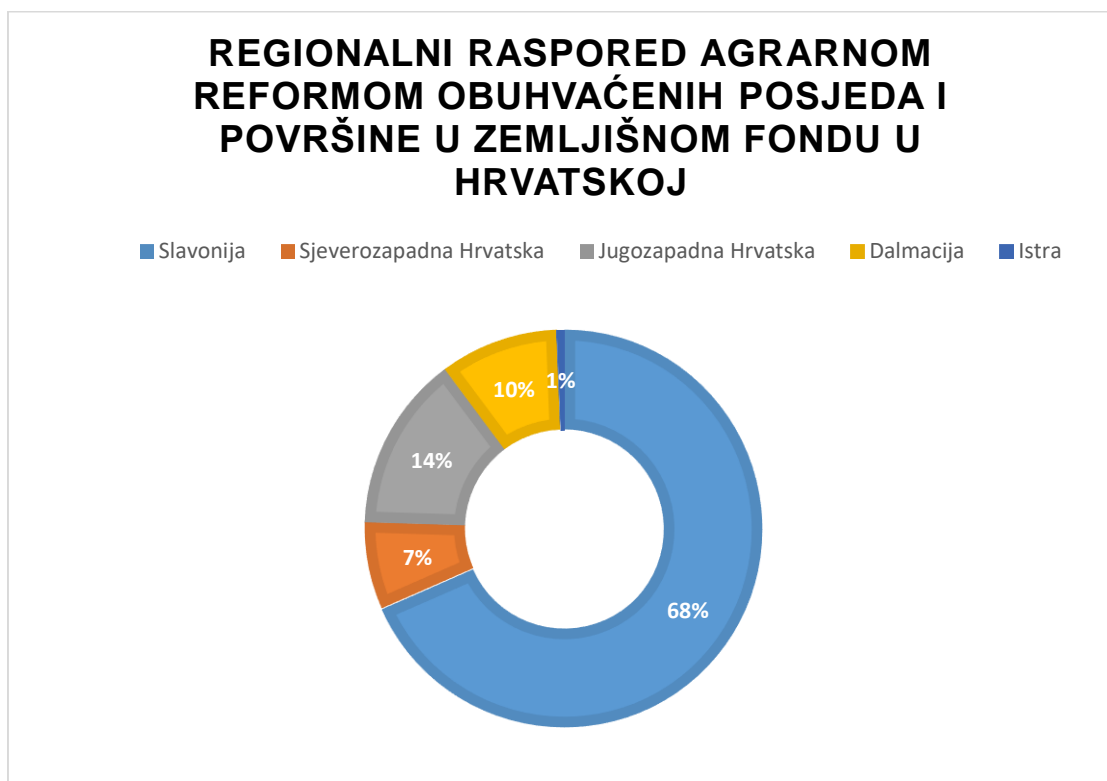
¹²⁰ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 92.

¹²¹ Isto.

¹²² Isto, 93

Vrsta posjeda	Broj posjeda	Ukupna površina objekata ha	Eksproprirano za zemljišni fond ha	Ostavljeno vlasniku ha
1. Veliki posjedi	391	52.280	51.249	1.031
2. Posjedi banaka i poduzeća	371	55.768	55.072	696
3. Crkveni posjedi	694	54.205	48.328	5.877
4. Seljački posjedi iznad 20 ha	715	26.878	10.537	16.341
5. Neseljački posjedi iznad 20 ha	2.510	29.121	18.891	10.230
6. Posjedi nestalih vlasnika	1.844	7.557	7.557	-
7. Konfiscirani posjedi narodnih neprijatelja	2.439	41.290	41.290	-
8. Njemački posjedi	20.457	120.977	120.977	-
9. Odvojeno državno zemljište	208	3.433	3.433	-
10. Kolonistički posjedi u starom kraju	8.238	19.735	19.735	-
11. Zemljišne zajednice	56	1.345	1.345	-
12. Darovanje i sl.	-	12.096	12.096	-
Ukupno	37.923	424.685	390.510	34.175

Tablica 1. Broj zahvaćenih posjeda u Hrvatskoj (Gaćeša, 220)

Graf 1. Regionalni raspored agrarnom reformom obuhvaćenih posjeda u Hrvatskoj (Maticka, 94)

Gledajući regionalno, u zemljišni je fond najviše zemlje ušlo s područja Slavonije. Zahvaćena su 25 934 posjeda (68,4 % od ukupnog broja zahvaćenih posjeda) i dobiveno je 249 059 ha zemlje (63,8 % od ukupne količine zemlje u zemljišnom fondu).¹²³ To je značilo i da će najveći broj kolonista predodređenih za unutarnju kolonizaciju biti naseljen upravo na područje Slavonije. Važno je upozoriti na odnose u Istri, gdje je u zemljišni fond ušla razmjerno velika količina zemlje. Naime, tamo je u zemljišni fond uključen i dio slobodnog zemljišta preostao nakon provođenja zakona o razrješenju ostataka tzv. feudalnih odnosa. Radilo se o 12 077 ha zemlje pa je prema tome od navedenih 236 posjeda oduzeto zapravo 11 298 ha, što je, dakako, u usporedbi s ostalim regijama još uvijek bilo mnogo.¹²⁴

U zemljišni je fond najviše zemlje ušlo putem konfiskacije zemlje osoba njemačke narodnosti. Ta su zemljišta obuhvaćala 120 977 ha i činila su gotovu trećinu (31,0 %) ukupnoga zemljišnog fonda.¹²⁵ Zemljišni je fond agrarne reforme i kolonizacije bio popunjavao zemljom iz triju izvora. Prvi je bila eksproprijacija koja je zahvatila individualni veliki posjed, posjede banaka, poduzeća i dioničarskih društava, zatim posjede crkava, samostana i vjerskih ustanova i svih vrsta zaklada te seljačke i neseljačke posjede iznad utvrđenog maksimuma.¹²⁶ Drugi izvor bili su posjedi konfiscirani od građana Njemačke (Reicha) i osoba njemačke narodnosti koje su se aktivno borile na strani neprijatelja u ratu. Treći izvor bili su napušteni posjedi kolonista, posjedi čiji su vlasnici nestali ili su ubijeni u toku rata, državno zemljište, itd. Kada bi kolonisti odlazili u kolonizaciju njihov bi posjed ulazio u fond agrarne reforme, nije postojala mogućnost da kolonisti zadrže zemlju u rodnome kraju i dobiju novi posjed u mjestu kolonizacije. Najvećim dijelom zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije nastao je u Hrvatskoj eksproprijacijom (47,1 %) i konfiskacijom (41,6 %).¹²⁷

Najveći je broj posjeda koji su bili obuhvaćeni eksproprijacijom bio u Slavoniji i nakon nje u Dalmaciji. U Lici se crkveni posjed iznad maksimuma ne pojavljuje, razlog tomu vjerojatno su teren, agrarna prenapučenost i sastav stanovništva. Oni koji su odlazili u kolonizaciju bili su razvlašteni od svoga staroga posjeda. Najbrojniji su bili u Kordunu, Lici i u Dalmaciji, i to u kotarima Ogulin, Slunj, Vojnić, Donji Lapac, Gračac, Korenica, Sinj, Knin i Benkovac. Posjeda nestalih vlasnika najviše je bilo u okrugu

¹²³ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 94.

¹²⁴ Isto.

¹²⁵ Isto, 97.

¹²⁶ Isto.

¹²⁷ Isto.

Daruvar, i to u kotarima Grubišno Polje, Novska i Pakrac.¹²⁸ Na Kordunu i u Lici posjedi onih koji su odlazili u kolonizaciju bili su iskorišteni i dodijeljeni seljacima koji su ostali živjeti na tim područjima. Na taj su način njihovi posjedi uvećavani i uz to, smanjivala se agrarna prenapučenost Like i Korduna.

Vrste zemljišta koje su ušle u zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije bile su raznolike, ali je najviše bilo oranica i šuma.¹²⁹ Taj je podatak logičan sam po sebi jer je najviše zemlje u zemljišni fond ušlo s područja plodne i ravne Slavonije i Srijema. Oranice su činile 41,6 % zemljišnog fonda, odnosno 162 499 ha. Postotak šuma u fondu iznosio je 41,2 %, to jest 160 960 ha. Vrtovi, voćnjaci, vinogradi, livade, ribnjaci, pašnjaci, trstici i neplodna zemlja činili su ostatak zemljišnog fonda (vidi tablicu 2). Najviše je šumskoga zemljišta u fond ušlo s područja Slavonije. Šume u Slavoniji mogle su se krčiti i tako stvarati plodna polja za one koji su se htjeli baviti poljoprivredom.

Vrsta zemljišta	Površina (ha)	Udio u ukupnoj površini (%)
Oranice	162 499	41,6
Vrtovi i voćnjaci	4 638	1,2
Vinogradi	4 783	1,2
Livade	22 573	5,8
Šume	160 960	41,2
Ribnjaci	2 523	0,6
Pašnjaci pogodni za obradu	8 207	2,1
Pašnjaci nepogodni za obradu	16 314	4,2
Trske i močvare pogodne za obradu	255	0,1
Trske i močvare nepogodne za obradu	656	0,2
Neplodno	7 102	1,8
UKUPNO	390 510	100

Tablica 2. Zemljišni fond prema vrstama zemljišta (Maticka, 104)

Kod razvlašćivanja su eksproprijacija i konfiskacija prevladavale u vidu unesene zemlje u zemljišni fond. Eksproprijacija je, dakle, bila osnovni način alimentiranja zemljišnog fonda šumama, livadama, pašnjacima pogodnim i nepogodnim za obradu, trsticima i močvarama pogodnim za obradu. Konfiskacija je bila temeljni način da se

¹²⁸ Isto, 99.

¹²⁹ Isto, 103.

zemljišnom fondu osiguraju oranice, vrtovi i voćnjaci, vinogradi, ribnjaci i neplodno tlo. Ostali oblici razvlašćivanja nisu prevladavali ni kod koje vrste zemljišta, ali su imali nešto veći udio (više od 15 %) pri okupljanju u zemljišnom fondu vrtova i voćnjaka, vinograda, livada, pašnjaka pogodnih i nepogodnih za obradu i neplodne zemlje.¹³⁰

4.2. UPRAVLJANJE ZEMLJIŠNIM FONDOM

Kako se rat bližio kraju bilo je puno napuštenih posjeda koje su iza sebe ostavili bivši vlasnici, u pravilu pripadnici njemačke narodnosti. Odlukom AVNOJ-a (od 21. studenog 1944.) u ratnoj se 1944. počela provoditi konfiskacija zemlje koja je ulazila u zemljišni fond. Eksproprijacija zemlje započela je nakon donošenja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji. No, dok se zemlja, to jest posjedi nisu počeli dodjeljivati novim vlasnicima trebalo se brinuti o zemlji kako urod ne bi propao. Trebalo se brinuti o sjetvi i žetvi na svim tim posjedima dok ne stignu oni kojima je zemlja namijenjena.

Napuštena i neobrađena zemlja bila je najprije u nadležnosti Ministarstva poljoprivrede i šumarstva i njegove Uprave zemaljskih poljoprivrednih dobara, a imovina konfiscirana prema Odluci AVNOJ-a od 21. studenoga 1944. u nadležnosti Odjela za narodnu imovinu Predsjedništva narodne vlade Hrvatske. Nadzor nad zemljištem preuzeo je potkraj 1945. Odjel za državna poljoprivredna imanja i poduzeća Ministarstva poljoprivrede i šumarstva, zapravo njegov Odsjek za imanja zemljišnog fonda.¹³¹ Taj je Odsjek upravljao fondom do veljače sljedeće godine, nakon čega te poslove preuzima Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju, odnosno Odsjek za zemljišni fond koji je djelovao u pri Odjelu za agrarnu reformu i kolonizaciju.

Svi fondovi, odsjeci, ali i drugi organi vlasti koji su upravljali zemljišnim fondom trebali su se pobrinuti da se zemlja obrađuje kako ne bi propao urod, skupiti svu stoku i popisati je kako bi se kasnije mogla razdijeliti među seljake, isto tako, trebali su osigurati poljoprivredni inventar kako ne bi došlo do krađe ili potencijalnog uništavanja potrebnih alata za obradu zemlje. Uz obrađivanje zemlje, možda najvažniji zadatak svih tih organa vlasti bio je ubiranje plodova. Zemlja se trebala obrađivati i plodovi ubirati kako bi se prehranilo stanovništvo tijekom i neposredno nakon rata. Velike je površine zemljišta trebalo propisno obrađivati i kasnije dopremiti hranu do

¹³⁰ Isto, 108-109.

¹³¹ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 109-110.

stanovništva. Zato je Odjel za državna poljoprivredna imanja i poduzeća osnovao središnje, a one pak rajonske uprave zemljišnog fonda.¹³² Osnovano je šest središnjih i 65 rajonskih uprava zemljišnog fonda na području sjeverozapadne Hrvatske i Slavonije, a u ostalim dijelovima Hrvatske uopće ih nije bilo.¹³³ U tim je regijama bilo najviše zemlje koju je trebalo obraditi.

Kako je na prostoru Slavonije ostala velika količina zemlje koju su vlasnici napustili tijekom rata ili su preminuli, vlasti su donijele određene odluke. "U namjeri da te površine ne ostanu neobrađene do konačne diobe agrarnim interesentima i kolonistima, formirane su na teritoriji Slavonije središnje i rajonske uprave zemljišnog fonda i to: 1) Središnja uprava Osijek sa površinom od 50 044 kj oranice i sa 21 rajonskom upravom; 2) Središnja uprava Daruvar sa 27 000 kj oranice i sa 20 rajonskih uprava; 3) Središnja uprava Slavonski Brod sa 62 837 kj oranice i 19 rajonskih uprava."¹³⁴ Središnja uprava Osijek imala je 28 775 ha (50 044 kj) zemlje, središnja uprava u Daruvaru raspolagala je sa 15 525 ha (27 000 kj) zemlje, dok je središnja uprava u Slavonskom Brodu na raspolaganju imala 36 131ha (62 837 kj) zemlje. Maticka navodi drugačije brojke od Gaćeše, on piše kako je u Osijeku središnja uprava raspolagala s 41 223 ha obradive zemlje, središnja uprava u Daruvaru sa 19 606 ha, dok je središnja uprava u Slavonskom Brodu imala 36 223 ha obradive zemlje.¹³⁵ Velika je količina zemlje bila dostupna za dodjelu agrarnim interesentima i kolonistima. Postojale su i manje središnje uprave u varaždinskom, bjelovarskom i zagrebačkom okrugu. No, one su na raspolaganju imale manju količinu zemlje. Uprave nisu organizirale obradu izvlaštene crkvene, seljačke i neseljačke zemlje iznad maksimuma, jer se ta zemlja odmah dijelila mjesnim agrarnim interesentima i kolonistima.¹³⁶

Ukupna površina zemljišta u nadležnosti uprava zemljišnog fonda iznosila je oko 145 000 ha.¹³⁷ Rajonske su uprave brinule o tome da se obrađuju veće količine zemlje, one manje površine zemlje bile su davane u zakup seljacima. "Tijekom jeseni 1945.

¹³² Isto, 110.

¹³³ Isto, 111.

¹³⁴ Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948.*, 222.

¹³⁵ Vidi: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948*, 111. Različite se brojke koje iznose Maticka i Gaćeša možda mogu tumačiti na način da su oba autora podatke uzimale i različitih izvora. Uz to, Maticka ove podatke iznosi za gospodarsku 1945-1946. godinu.

¹³⁶ AH, MPŠ, svež. 195. Godišnji izvještaj IV. Odsjeka Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju za 1946. godinu. Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 110-111.

¹³⁷ Mihletić, Ante, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj* (šapirografirano izdanje). Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948*, 111.

godine središnje uprave Osijek, Daruvar i Slavonski Brod obradile su u vlastitoj režiji 38 873 kj (22 351ha), a tokom proleća 1946. godine 37 844 kj (21 760 ha) zemlje.¹³⁸ Sličan, odnosno, gotovo isti broj daje i Maticka, kod Gaćeše je ukupno 44 111 ha. Slavonske uprave zemljišnog fonda organizirale su samostalno obradu 44 153 ha oranica od ukupno 82 797 ha oranica, s koliko su raspolagale. U jesenskoj sjetvi godine 1945. obradile su 22 370 ha, a 21 783 ha obradile su u proljetnoj sjetvi godine 1946.¹³⁹

Urod koji bi se dobio sa zemlje koja je obrađivana od strane uprave zemljišnog fonda imao se raspodijeliti prema posebnoj uredbi. Razlog tome je taj da su sjetveni radovi bili organizirani u vrijeme dok zemlja još uvijek nije bila dana agrarnim interesentima i kolonistima, a žetva, odnosno ubiranje plodova obavljano je u vrijeme kad su seljaci već naselili zemlju. Stoga je utvrđeno da, u slučajevima kad su rajonske uprave organizirale obrađivanje zemlje samostalno, kolonistima pripadne dvije trećine uroda od jesenske sjetve i tri četvrtine uroda od proljetne sjetve, a mjesnim agrarnim interesentima polovica od jesenske i dvije trećine od proljetne sjetve.¹⁴⁰ Od onoga dijela koji se davao u zakup seljacima, kolonisti bi dobili tri četvrtine uroda, dok bi mjesni agrarni interesenti dobili polovicu uroda. Ostali je urod bio određen za prodaju (otkup), kako bi se pokrili troškovi poslovanja rajonskih uprava.

Zemljišni se fond smanjio nakon žetve u ljeto 1946. zbog toga što su agrarni interesenti i kolonisti dobili i naselili zemlju koja im je obećana, te su je počeli samostalno i obrađivati. Kako bi se pokrili troškovi obrade zemlje iz zemljišnog fonda podignut je bio zajam od 74 000 000 dinara koji je prethodno trebalo odobriti Ministarstvo financija.¹⁴¹ Potkraj kolovoza 1946. godine naređeno je ukidanje uprava zemljišnog fonda. Njihovo je postojanje postalo nepotrebno i skupo. Ukinute su središnje i sve rajonske uprave u okruzima Zagreb, Varaždin i Bjelovar.¹⁴² Još su neko vrijeme nakon toga postojale središnje uprave u Slavoniji, dok je broj rajonskih uprava smanjen. Krajem studenoga iste godine odlučeno je da će se ukinuti sve uprave zemljišnog fonda. Zemljište koje se nije dodijelilo nikome bilo je predano u upravu kotarskog odnosno gradskog narodnog odbora, njegovom odsjeku za poljoprivredu koji je trebao brinuti da zemljište bude obrađivano ili dano u zakup.

¹³⁸ Gaćeša, 223.

¹³⁹ AJ, 4, 22-233. MPŠ NR Hrvatske, Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju. Kratki izvještaj o stanju provedbe agrarne reforme i kolonizacije, Zagreb, 11. 8. 1946. Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 111.

¹⁴⁰ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 111-112.

¹⁴¹ Gaćeša, 223.

¹⁴² Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 112.

Kako se bližio kraj agrarne reforme i kolonizacije više nije bilo potrebe za postojanjem središnjih i rajonskih uprava zemljišnog fonda. Stoga se pristupilo njihovoj likvidaciji. Posljednja je likvidirana u Osijeku što je i logično jer je ta uprava imala najviše posla. Likvidacija uprave u Osijeku trajala je nekoliko mjeseci te je dovršena u rujnu 1947. godine.¹⁴³ Prije likvidacije službenici Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju pregledali su poslovanje uprave kako bi utvrdili je li bilo nepravilnosti.¹⁴⁴

¹⁴³ AJ, 97, 12-79. Izvještaj o radu Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju, Zagreb, 10. 10. 1947. Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 112.

¹⁴⁴ Gaćeša, 223.

5. RASPODJELA ZEMLJIŠNOG FONDA

5.1. UTVRĐIVANJE KORISNIKA AGRARNE REFORME I KOLONIZACIJE (DODJELA ZEMLJE)

Zemlja iz zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije dijelila se usporedno s njegovim stvaranjem. To je bilo važno kako bi se proljetna sjetva 1946. obavila na vrijeme radi prehrane seljaštva i stanovništva. Korisnici su bili mjesni agrarni interesenti, kolonisti, seljačke zadruge itd. Prvo su namireni trebali biti mjesni agrarni interesenti. Bilo je i dekolonista, odnosno kolonista iz vremena NDH koji su dobili pravo na kolonizaciju. Određene su se obitelji trebale seliti na zemlju unutar okruga, druge u susjedne okruge, dok su kolonisti koji su dolazili iz krajeva gdje je zemlje bilo malo preseljavani u plodna područja određena za kolonizaciju.

Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva brinulo se za raspodjelu zemlje agrarnim subjektima. Ono je, naime, određivalo koje će površine obradiva zemljišta izdvojiti za opće potrebe, tj. za poljoprivredna dobra saveznog, republičkog i lokalnog značenja.¹⁴⁵ Također, ovo se ministarstvo pobrinulo i za stvaranje plana kolonizacije za tzv. "unutarnju kolonizaciju", na području Federalne Hrvatske. Kotarske komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju dijelile su preostalo zemljište mjesnim agrarnim interesentima.¹⁴⁶

Prema Zakonu o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Države Hrvatske, točnije, u dijelu zakona koji se bavi utvrđivanjem agrarnih subjekata određeno je koje osobe, odnosno kategorije imaju pravo prvenstva u raspodijeli zemlje. Tako u članku 31. piše: "Pravo prvenstva u dodjeljivanju zemlje imaju seljaci/zemljoradnici/ bez zemlje ili s nedovoljno zemlje, koji su bili borci partizanskih odreda, NOV i POJ i Jugoslavenske Armije, invalidi oslobodilačkog rata, kao i invalidi iz prošlih ratova /1912.- 1918. i travnja 1941. godine/ , porodice i siročad poginulih boraca oslobodilačkog rata i žrtve i porodice žrtava fašističkog terora. Među borcima prvenstvo će uživati stari borci i dobrovoljci."¹⁴⁷ Isto tako, pravo na dodjeljivanje zemlje imali su i oni borci koji su navedeni iznad, a nisu se prije bavili

¹⁴⁵ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 113.

¹⁴⁶ Isto.

¹⁴⁷ Zapisnici Vlade Narodne Republike Hrvatske – Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji na području Federalne Države Hrvatske, 64-87.

poljoprivredom. Morali su se obvezati da će se na dodijeljenu zemlju naseliti i obrađivati je sa svojom obitelji. Oni koji su htjeli dobiti zemlju, morali su je i obrađivati kako bi ostala u njihovom vlasništvu. Seljak je nakon duge borbe postajao vlasnikom svoje zemlje dok u Sovjetskom Savezu koji je u to vrijeme bio prijatelj Jugoslavije i vodilja komunističke ideologije seljaci primjerice nisu imali takva prava. Sovjetski seljak, dakle, nije nikada postao privatni vlasnik zemlje koju obrađuje.¹⁴⁸

Koliko je pitanje prvenstva u dodijeli zemlje bilo važno govori reakcija iz vrha vlasti. "Na predlog ministra narodne obrane, Ministarski savet DFJ doneo je 2. septembra 1945. Uredbu o redu prvenstva u dodeljivanju zemlje, a neusaglašena pa i proizvoljna tumačenja o tome ko se može smatrati za člana porodice poginulog borca ili žrtve fašističkog terora dokrajčna su odgovarajućim objašnjenjem Agrarnog saveta DFJ, osnovanim radi izvršenja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji u najužoj saradnji i saglasnosti sa Privrednim savetom."¹⁴⁹ Vidljivo je da je pitanje prvenstva u dodijeli zemlje bilo važno, te se vlast i organi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije nisu htjeli dovesti u situaciju da zbog nejasnih pravila i propisa oni koji su najviše zaslužili zemlju nekim slučajem ostanu bez nje ili ju dobiju nakon osoba koje po zakonu ne bi trebale imati pravo prvenstva.

Prema zakonu, mjesni su agrarni interesenti mogli dobiti obradive zemlje toliko da sa svojom vlastitom imaju 8 jutara (4,6 ha) ako broj članova obitelji nije veći osam. Obitelji sa više članova dobivale su svakom članu dodatnih pola jutra (0,29 ha), no taj broj nije mogao biti veći od 12 jutara, odnosno 6,91 ha zemlje. Ista je stvar vrijedila za kolonističke obitelji koje su dobivale zemlju u rasponu od 4,6 do najviše 6,91 ha.

Postupak oko dodjele zemlje mjesnim agrarnim interesentima počinjao je izradom popisa koje su sastavljali odbori mjesnih agrarnih interesenata, a sastojao se od podataka o veličini posjeda i broju članova obitelji agrarnih interesenata. Popisi su imali poslužiti kao dokumentacijska osnovica pri raspravama o utvrđivanju agrarnih subjekata.¹⁵⁰ Agrarni su se subjekti utvrđivali na raspravama kao i agrarni objekti. Te su rasprave bile u nadležnosti kotarskih komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju. Na njima su bili nazočni predstavnici organa vlasti, seljaci i mjesni odbor agrarnih interesenata. Bilo je određenih poteškoća kod utvrđivanja agrarnih subjekata jer bi

¹⁴⁸ Juriša, Slavko, "Agrarna politika i problemi kolektivizacije u Jugoslaviji u vrijeme sukoba KPJ s Informbiroom." *Časopis za suvremenu povijest* 15, br. 1 (1983): 55-73.

¹⁴⁹ Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945. 1948.*, 114.

¹⁵⁰ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 114.

pred agrarnu komisiju došli interesenti koji nisu predali zahtjev za zemlju, kolonizaciju ili kuću.¹⁵¹ Novine navode i nesavjesne seljake. Određeni su agrarni interesenti u strahu da ne ostanu bez zemlje znali optužiti nekoga da nije zemljoradnik, iako je bio. Agrarne su komisije to prepoznale i sprječavale.¹⁵² Nakon održanih rasprava kotarske komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju prihvaćale su odluke o agrarnim subjektima, a zatim i tzv. načelne odluke o dodjeli zemlje. Zatim su geodetski i katastarski stručnjaci mjerili i parcelirali zemljišta i utvrđivali katastarske čestice. Na temelju njihova elaborata kotarske su komisije donosile konačnu odluku o dodjeli zemlje s nalogom za uknjiženje vlasništva.¹⁵³

Zemlja iz zemljišnog fonda dijelila se oslobođena od svih dugova i tereta. Tako su oni koji se prije nisu mogli baviti poljoprivredom radi siromaštva ili zbog drugih razloga napokon mogli dijelom ili potpuno živjeti od rada na svojoj zemlji koju nisu morali plaćati niti državu niti drugome vlasniku. Prema zakonu, u dijelu koji se bavi agrarnim subjektima piše kako su se zemljišta koja su ekspropirana od crkava, samostana i ostalih vjerskih ustanova dodjeljivala mjesnim agrarnim interesentima i kolonistima one narodnosti i vjeroispovijesti kojoj su pripadali vlasnici posjeda.¹⁵⁴ To je vrijedilo i za posjede koji su tijekom rata ostali bez vlasnika. Uz to zemljište, agrarni su interesenti dobivali zemlju od seljačkog i neseljačkog posjeda iznad maksimuma.

Kako je Hrvatska bila agrarno prenaseljena, nije se moglo dugo čekati s dodjeljivanjem zemlje. Bilo je puno siromašnih obitelji s malo ili bez zemlje. Procijenjeno je bilo da više od 400 000 obitelji nije imalo ni 5 ha zemlje, te su računale na zemlju iz zemljišnog fonda agrarne reforme. Kako je veliki broj obitelji priželjkivao zemlju iz fonda nije se moglo dugo čekati s utvrđivanjem agrarnih subjekata, zato je početkom 1946. započelo privremeno dodjeljivanje zemlje agrarnim interesentima.¹⁵⁵ Dodjela zemlje nije svugdje ostvarena prema zamislama jer se obavljala prebrzo zbog velikog broja onih koji su čekali na nju. "Na osnovu obavljenih eksproprijacionih rasprava u Hrvatskoj je tokom 1946. godine doneto 2 566 skupnih odluka o utvrđivanju agrarnih subjekata agrarne reforme. Ovim odlukama bilo je obuhvaćeno 95 915

¹⁵¹ "I za vrijeme trajanja agrarnih rasprava, možemo narod nadjeljivati zemljom", *Vjesnik*, 7. 3. 1946., 4.

¹⁵² Isto.

¹⁵³ AJ, 97, 9-61. Godišnji izvještaj o radu na provedbi agrarne reforme i kolonizacije (12. IX. 1945 – 10. X. 1946), 25. Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 114.

¹⁵⁴ *Zapisnici Vlade Narodne Republike Hrvatske 1945. – 1953.*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2018., 76.

¹⁵⁵ Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948.*, 224.

porodica sa 406 274 članova.¹⁵⁶ Iznese brojke pokazuju kako je bilo nužno što prije obaviti rasprave, utvrditi subjekte agrarne reforme, te dodjeljivati zemlju jer je sve to skupa utjecalo na veliki broj obitelji i njihove članove.

Ritam dijeljenja zemlje bio je vrlo brz i 71 860 (75 %) obitelji mjesnih agrarnih interesenata primilo je 81 698 ha (87 %) zemlje već do kraja listopada 1946.¹⁵⁷ Ta se zemlja uglavnom podijelila u prvoj polovici 1946., do kraja proljeća. Organi zaduženi za dodjelu zemlje htjeli su u svakom kotaru dovršiti podjelu zemlje u makar jednom naselju kako bi se stvorio osjećaj sigurnosti kod mjesnih agrarnih interesenata. Ta bi se sigurnost povećala upisivanjem vlasništva u zemljišne knjige čime bi interesenti dobili zemlju u trajno vlasništvo. Naravno, bilo je onih kotarskih komisija koje nisu obavljale svoj posao na željeni način, pa prilikom podjele zemlje nisu pazile da zemlju u prvome redu dobiju oni koji je nisu imali ili oni koji su je imalo malo. "U razdeobi zemlje, kuća i inventara često je manifestovan uskogrudni lokalpatriotizam, a nije uvažavana činjenica „da smo mi agrarno prenapučena zemlja', ističe se u dopisu Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju 15. maja 1946. godine svim agrarnim komisijama u NR Hrvatskoj."¹⁵⁸

Kotarske komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju imale su određenih problema pri raspodjeli zemlje. Problem nedostatka stručnog osoblja sa sobom je povukao i druge probleme. U kotaru Valpovo je tako popis agrarnih ineteresenata bio netočan, stoga su dodjela zemlje i rasprave bile odgođene za 10 dana.¹⁵⁹ No, kao i kod utvrđivanja agrarnih objekata, sav je posao na kraju bio obavljen brzo i uspješno. Tomu svjedoči i mali broj žalbi podnesenih za utvrđivanje agrarnih subjekata i dodjelu zemlje. Jedan od razloga malog broja žalbi je i taj da su seljaci bili uključeni u cijeli proces oko dodjele zemlje i utvrđivanja agrarnih subjekata. Mjesni su agrarni interesenti dobili ukupno 94 002 ha zemlje (vidi tablicu 3). Dobar je dio zemljišta prešao u savezne i republičke ruke. Raspodjela zemljišnog fonda stvorenog agrarnom reformom izvršena je tako što je 61,7 % pripalo državi, 24,1 % mjesnim agrarnim interesentima, 12,1 % kolonistima i 2,1 % seljačkim radnim zadrugama.¹⁶⁰ Tijekom

¹⁵⁶ Isto, 225.

¹⁵⁷ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 114. Gaćeša navodi isti broj agrarnih interesenata koji su dobili zemlju, ali navodi da im je podijeljeno ukupno 80.900 ha. Vidi: Gaćeša: *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945.1948.*, 224.

¹⁵⁸ Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji*, 224-225.

¹⁵⁹ Raspodjela zemlje u osječkom okrugu, *Vjesnik*, 20., 21. i 22. 4. 1946., 4.

¹⁶⁰ Mihalj, Pavle, "Posjedovna struktura hrvatske poljoprivrede — limitirajući činitelj agrarne proizvodnje," *Politička misao*, 35, br. 4 (1998): 224-238.

1947. godine bili su završeni poslovi mjerenja i parceliranja zemlje. Na temelju svega spomenutoga izrađivali su se elaborati koji su bili potrebni za upisivanje vlasništva. Podjela zemljišnog fonda bila je, prema tome, administrativno i pravno uglavnom dovršena do kraja 1947. godine.¹⁶¹

Kategorija zemljišta	Površina ha
Oranice i vrtovi	72 654
Vinogradi	1 806
Livade	12 828
Pašnjaci	4 517
Šume	1 182
Ribnjaci	2
Neplodno tlo	1 013
Ukupno	94 002

Tablica 3. Kategorije zemljišta dodijeljenog mjesnim agrarnim interesentima u Hrvatskoj (Gaćeša, 226)

¹⁶¹ Maticka, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.,115.

6. KOLONIZACIJA UNUTAR HRVATSKE

6.1. PROVOĐENJE I RITAM OSTVARIVANJA

Da bi se doselili kolonisti iz drugih krajeva Hrvatske, iz Slavonije je prvotno trebalo preseliti, odnosno u svoje stare krajeve vratiti izbjeglice i one koji su se naselili tijekom rata na napuštene posjede i u napuštene kuće. To su uglavnom bili kolonisti iz razdoblja NDH, izbjeglice, muhadžiri i oni koji su sami otišli u kolonizaciju. Trebalo ih je iseliti i popisati točan broj kuća i posjeda kako bi se znao točan broj kojim se raspolaže. Ove su prilike opisane u poglavlju koje se bavi prilikama na selu. Neposredno pred donošenje Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji u Hrvatskoj je bilo 9 000 napuštenih zgrada.¹⁶²

Unutarnja se kolonizacija u Hrvatskoj odvijala u dvije etape. Novine su pisale o ovim etapa kako bi informirale agrarne interesente, pa tako tekst *Vjesnika* donosi sljedeće: “Unutarnja kolonizacija provodit će se u dvije etape. Prva etapa kolonizacije izvršit će se ovog proljeća na konfiskovane seljačke posjede koji imaju sačuvane stambene i gospodarske zgrade. Druga etapa kolonizacije provodit će se na ekspropriiranim veleposjedima, koji se prije kolonizacije moraju rasparcelirati i na njima treba izgraditi potrebne stambene i gospodarske zgrade.”¹⁶³ Govoreći o prvoj etapi, kolonisti su naseljavani na konfiscirane posjede njemačkih i mađarskih državljana. Za prvu etapu kolonizacije bilo je u sva tri slavonska okruga i Bjelovaru slobodnih 10 740 posjeda.¹⁶⁴ U drugoj je etapi kolonizacija trebala biti organizirana tako da se kolonisti nasele u novo sagrađena naselja. Međutim plan druge etape kolonizacije s vremenom je sužavan tako da su neka kolonistička naselja sagrađena samo u kotaru Đakovo u sektoru zvanom Krndija. Cijeli je plan napušten potkraj godine 1947. godine¹⁶⁵ U prvoj etapi preseljeno je bilo preko 11 000 obitelji kolonista, a u drugoj oko 800.¹⁶⁶

Glavni organ vlasti za provođenje kolonizacije u Slavoniji bila je Komisija za provedbu kolonizacije Slavonije. Ta komisija, a zatim i okružne komisije za agrarnu

¹⁶² Zapisnici Politburoa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952. 1., sjednica održana 3. kolovoza 1945. godine, 86.

¹⁶³ “Plan raspodjele zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije u Narodnoj Republici Hrvatskoj“, *Vjesnik*, 24. 2. 1946., 3.

¹⁶⁴ Isto.

¹⁶⁵ AH MPŠ, svež 195. Naredba ministra poljoprivrede i šumarstva Stjepana Prvičića, Zagreb, 30. 11. 1946. Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948*, 127.

¹⁶⁶ Gaćeša, 227.

reformu i kolonizaciju, radile su na provođenju prve etape kolonizacije, najprije na utvrđivanju kolonista među slavonskim borcima i seljacima bez zemlje te kolonistima NDH.¹⁶⁷ Komisija je uklanjala s posjeda sve one koji nisu imali uvjete za kolonizaciju. Administrativno i pravno dovršavanje posla tj. zamjena tzv. načelnih rješenja konačnim odlukama o dodjeli zemlje, mjerenje i parceliranje zemlje te upis vlasništva u zemljišne knjige zamišljeni su kao posljednji dio poslova na kolonizaciji.¹⁶⁸ Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva donosilo je konačnu odluku o kolonizaciji unutar Hrvatske.

Početak 1946. slobodnih kuća za naseljavanje bilo je malo. Smatralo se, doduše, da u okruzima Daruvar, Slavonski Brod i Osijek postoje 11 563 napuštene kuće koje su pogodne za stanovanje, ali ih je samo 2 414 bilo praznih. Postojalo je i oko 2 000 kuća kojih je osposobljavanje za stanovanje zahtijevalo velike popravke.¹⁶⁹ Konfisciranih je kuća bilo oko 3 000.¹⁷⁰ Ovakvo stanje ne čudi s obzirom da je rat završio i za sobom ostavio razorene kuće, te su se obitelji snalazile kako su znale. Na temelju gore navedenih podataka o broju slobodnih kuća i ostalih pretpostavki, ali i potreba za zbrinjavanjem obitelji kolonista, napravljen je plan kolonizacije.

Smatralo se da se u oko 270 kuća mogu smjestiti po dvije obitelji te se broj obitelji iz okruga Varaždin i Zagreb povećao na 4 900.¹⁷¹ Unutar toga plana bili su i dekolonisti, odnosno kolonisti iz vremena NDH. Njima je priznato pravo na kolonizaciju jer se utvrdilo da se nisu ogriješili o NOB. Borci iz Slavonije ukoliko nisu imali dovoljno zemlje, a ni kuću, mogli su ići u kolonizaciju. Mjesnim agrarnim interesentima smatrani su oni koji su imali kuću, ali nedovoljno zemlje. S druge strane oni koji su imali dovoljno zemlje, a kuća im je bila srušena morali su sami obnoviti. Za mjesne su agrarne interesente smatrani i oni seljaci koji su imali kuću, ali nisu imali nikakve zemlje. Slavoncima su pak smatrani, pa su prema tome imali mogućnost koloniziranja, samo osobe koje su živjele u Slavoniji i prije 6. travnja 1941.¹⁷²

Materijalnu osnovicu unutarnje kolonizacije činilo je 12 183 posjeda u zemljišnom fondu, i to u okrugu Osijek 5 098, u okrugu Slavonski Brod 3 323, u okrugu

¹⁶⁷ Maticka, Marijan, "Kolonizacija u Hrvatskoj 1945–1948. godine", *Časopis za suvremenu povijest*, 19, 2, 1987., 34-35.

¹⁶⁸ Isto, 35.

¹⁶⁹ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 129-130.

¹⁷⁰ "Agrarna reforma i kolonizacija u Slavoniji", *Vjesnik*, 4. 2. 1946., 3.

¹⁷¹ Maticka, "Kolonizacija u Hrvatskoj 1945–1948. godine", 35.

¹⁷² AH, MPŠ, svež. 59. Naseljavanje slavonskih boraca, bezemljaša i dekolonista Zagoraca u Slavoniju, Zagreb, 21. 3. 1946. Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948*, 129.

Daruvar 3 077, u okrugu Bjelovar 624 i u drugim krajevima 61.¹⁷³ Obitelji koje su živjele u krajevima Slavonije u kojima nije bilo dovoljno zemlje ili im je rat uništio sela bile su određene za kolonizaciju u onaj dio gdje su mogle dobiti zemlju. Te su obitelji također ostavljale prazne posjede koje su dobili mjesni agrarni interesenti koji su ostali u tim krajevima.

Preseljenje kolonista iz njihovih rodni krajeva u Slavoniju bio je složen zadatak. Unaprijed su bile određene takozvane *sabirne stanice*, na kojima su se kolonisti okupljali kako bi potom bili smješteni u brodove i vlakove. Sabirna stanica za prijevoz brodom bila je u Splitu. Kolonisti iz Dalmacije brodom su putovali do Bakra, odakle su svoje putovanje nastavljali vlakom sve do mjesta kolonizacije. Kolonisti iz okruga Varaždin i Zagreb smješćavani su u vlakove u Varaždinu i Zagrebu, a iz Korduna u Karlovcu.¹⁷⁴ Kolonisti su putovali vlakom do željezničke stanice koja je bila najbliža mjestu naseljavanja, najčešće do Požege, Virovitice, Đakova, Osijeka, Vukovara, Vinkovaca, Županje i Batine.¹⁷⁵ Od željezničkih stanica do mjesta naseljavanja kolonisti su odlazili raznim sredstvima.

Doček kolonista bio je u nadležnosti kotarskih komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju. Kolonistički transport imao je pratioca koji se brinuo o urednom toku seljenja i o potrebnim dokumentima.¹⁷⁶ Na putovanju je za koloniste u slučaju potrebe bila prisutna i prva pomoć, kolonisti je mogli pregledati zdravstveno osoblje, organizirana je bila i dezinfekcija. Na usputnim željezničkim stanicama kolonisti su dobivali hranu. Inače, cijeli je proces od ukrcavanja u vlak blizu mjesta življenja, putovanje, prihvatne stanice i prijevoz do mjesta naseljavanja prikazan u igranom filmu *Vlak bez voznog reda* (1959.). U filmu se prikazuju kolonisti iz sela Vaćani u Dalmatinskoj zagori, blizu Šibenika, a na putu ima svega, pa i ljubavi među kolonistima.¹⁷⁷

Nakon završetka revizije kolonista iz vremena okupacije te autokolonista Slavonaca započela je kolonizacija seljaka iz Hrvatskog Zagorja i Dalmacije. Tako je 13. ožujka 1946. krenuo prvi transport kolonista koji je prevezio 113 obitelji iz kotara Ivanec u Hrvatskom Zagorju prema Baranji.¹⁷⁸ Kada se gleda unutarnja kolonizacija,

¹⁷³ Gaćeša, 227.

¹⁷⁴ Matica, "Kolonizacija u Hrvatskoj 1945–1948. godine", 35.

¹⁷⁵ AH, MPŠ, svež 124. Obrazloženje za troškove prevoza kolonista unutarnje kolonizacije, Zagreb, 6. 3. 1946. Prema: Matica, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948*, 129.

¹⁷⁶ Matica, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948*, 129.

¹⁷⁷ Bulajić, Željko, *Vlak bez voznog reda*, Jadran film, Zagreb, 1959.

¹⁷⁸ Gaćeša, 229.

najviše se ljudi iseljavalo iz Hrvatskog zagorja i Dalmacije. Oni su najčešće naseljavani, odnosno kolonizirani na prostore okruga Osijek i Slavonski Brod.¹⁷⁹ Postojao je plan da se upravo iz Hrvatskog zagorja i Dalmacije u okolicu Vinkovaca kolonizira oko 1 500 obitelji.¹⁸⁰ Najveći broj kolonista prevezen je i naseljen na području Slavonije u proljetnim mjesecima 1946. godine. Do kraja godine organizirano je bilo 45 preseljenja kolonista. Na početku 1947. bilo je još svega 80 nepopunjenih kolonističkih mjesta, a u proljeće je unutarnja kolonizacija u Hrvatskoj, odnosno kolonizacija Slavonije bila dovršena.¹⁸¹ Naravno, bilo je kolonista koji su odustali iz određenih razloga, te bi se vraćali u rodni kraj, a na kraju bi njihovo mjesto popunili drugi kolonisti. Obitelji su same dolazile u Slavoniju nakon što su započele obnove kuća.

Završni rezultati o radu kotarskih komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju pokazuju da je status unutarnjih kolonista u Hrvatskoj imalo ukupno 12 157 obitelji odnosno 58 230 osoba te da su dobili 47 109 ha zemlje.¹⁸² Kolonistima unutar Hrvatske pripalo je 12 % zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije.¹⁸³ Logički, najviše je kolonističkih obitelji naselilo Slavoniju sa njezina tri okruga (Osijek, Slavonski Brod i Daruvar), te je jedan manji dio koloniziran u okrugu Bjelovar. Od 12 157 obitelji unutarnjih kolonista 5 027 obitelji činili su preseljenici unutar okruga, 2 482 obitelji tzv. dekolonista, a 4 648 obitelji doseljeno je iz udaljenih krajeva.¹⁸⁴

Kao i u cijelom procesu oko agrarne reforme i kolonizacije, i kod kolonizacije je bilo problema. Prvi problem bio je taj da odaziv za kolonizaciju nije bio isti u svim okruzima. Neki su imali loša iskustva sa kolonizacijom između dva rata. Bilo je i kolonista koji su nakon dolaska u mjesto kolonizacije odlučili vratiti se u svoj rodni kraj. Primjer otpora vidljiv je u filmu *Vlak bez voznog reda*, kada se seljaci iz sela u zaleđu Šibenika pokušavaju nagovoriti na odlazak u Baranju, ali su sumnjičavi. Putem sretnu seljaka koji ih odvraća jer mu je majka umrla u Baranji, a žena i djeca su se razboljeli.¹⁸⁵ Uvjeti su bili teški za one koji su dobili kuće koje su morali obnavljati jer na njima nije bilo prozora, vrata, stakla itd. Kolonisti su za obnovu kuća uzimali zajmove.

¹⁷⁹ Maticka, "Društvene promjene na selu u Hrvatskoj u vrijeme provođenja agrarne reforme i kolonizacije (1945-1948)", 76.

¹⁸⁰ "U vinkovačkom srezu otpočela je kolonizacija 1.500 porodica iz Zagorja i Dalmacije", *Borba*, 17. 3. 1946., 3.

¹⁸¹ Maticka, "Kolonizacija u Hrvatskoj 1945–1948. godine", 37.

¹⁸² Isto, 38.

¹⁸³ Balta, Ivan, "Kolonizacija u Slavoniji od početka XX. stoljeća s posebnim osvrtom na razdoblje 1941.-1945. godine", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43, 2001., 459-478.

¹⁸⁴ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948*, 131.

¹⁸⁵ Bulajić, Željko, *Vlak bez voznog reda*, Jadran film, Zagreb, 1959.

Jedan od problema bio je i taj da su kolonisti bili naseljeni prije žetve, te nisu mogli raspolagati dobivenom zemljom jer nije bila izmjerena i parcelirana od strane nadležnih organa, odnosno kotarskih komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju. Kod prehrane je bio problem što su rajonske uprave kolonistima hranu besplatno dijelile prvih deset dana od dolaska. Nakon toga kolonisti su se trebali sami snalaziti. Uredbom o postupku s urodom zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije riješen je odnos u raspodjeli uroda jesenskih i proljetnih usjeva između kolonista i rajonskih uprava.¹⁸⁶ Manji problem bio je odnos između domaćih ljudi i novopridošlih kolonista. Domaćini su se ljutili jer su zemlju i kuće u njihovim mjestima dobivali kolonisti. Prema zakonu, postojala je mogućnost za stvaranje seljačkih radnih zadruga (SRZ-a). No, njihov je broj bio mali, gotovo zanemariv, jer vlast nije forsirala njihovo stvaranje. Njima je pripalo svega 8 160 ha zemlje.¹⁸⁷ Seljaci su bili sumnjičavi prema zadrugama jer su tek dobili zemlju te su morali davati urod sa nje. Neki su seljaci bili sumnjičavi prema modelu zadruga što pokazuje i broj zadruga u Jugoslaviji koji nije bio velik.

Godine 1945. bilo ih je 14, sljedeće godine brojka je porasla do 280, 1947. godine bilo ih je 638, dok je 1948. godine broj porastao na 1 217 SRZ-a.¹⁸⁸ Iako je vidljiv rast broja zadruga, on nije bio na zadovoljavajućoj razini. Brojka je rasla sljedećih nekoliko godina te je nakon 1953. počela opadati i na kraju je svedena na nulu. Način je koji je vlast forsirala ulazak u zadruge dobro je opisan u filmu *Obećana zemlja* Veljka Bulajića u kojemu jedan od glavnih likova – Markan Radišić, narodni heroj – pokušava uvjeriti seljake da uđu u zadrugu jer će im tako biti bolje. U tom uvjeravanju protivnik mu je bio seljak Miliša koji je smatrao da je zadruga dobra za neradnike. Ulaze u sukob te mu Markan oduzima život. Nakon suđenja, na putu do zatvora Markan sluša radio na kojemu govore kako se napušta model SRZ-a. Film kroz priču pokazuje ironiju vlasti koja je pokušavala uvjeriti seljake na ulazak u zadruge, da bi potom odbacila model zadruga u potpunosti.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Maticka, "Kolonizacija u Hrvatskoj 1945–1948. godine", 40.

¹⁸⁷ Balta, "Kolonizacija u Slavoniji od početka XX. stoljeća s posebnim osvrtom na razdoblje 1941.-1945. godine"..

¹⁸⁸ Bilandžić, Dušan, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije – Glavni procesi 1918-1985*, Školska knjiga, Zagreb, 1985., 131.

¹⁸⁹ Bulajić, Željko, Grgić, Tvrtko, *Obećana zemlja*, Jadran film, 1986.

6.2. REZULTATI

Agrarnom reformom i kolonizacijom u Hrvatskoj je bio zahvaćen znatan broj ljudi. Bilo je 95 515 obitelji mjesnih agrarnih interesenata odnosno 406 274 osobe.¹⁹⁰ Njima je pripalo 94 002 ha (24,1 %) zemlje iz zemljišnog fonda. Obitelji kolonista bilo je 12 517, odnosno, 58 230 osoba. Njima je iz zemljišnog fonda pripalo 47 109 ha (12,1 %) zemlje iz zemljišnog fonda. Unutar Hrvatske bile su, dakle, 108 072 obitelji individualnih korisnika agrarne reforme i kolonizacije, odnosno 464 504 ha osobe (vidi tablicu 4). Njima je podijeljeno 141 111 ha zemlje ili 36,2 % zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije.¹⁹¹ U cjelini, u Hrvatskoj su korisnici agrarne reforme, unutarnje kolonizacije i razrješenja specijalnih agrarnih odnosa bile 144 353 obitelji sa 624 780 članova.¹⁹² Naravno, ovdje nisu pribrojane obitelji koje su otišle u kolonizaciju Vojvodine, njih oko 8 500.

Na seljačke radne zadruge otpalo je već navedenih 8 160 ha, dok je 241 219 (61,7 %) ha zemlje raspoređeno raznim državnim korisnicima. Država je ostala vlasnikom šumskih posjeda u količini od 153 493 (39,3 %) ha. Ostalih je vrsta zemljišta bilo 87 726 (22,4 %) ha.¹⁹³ Savezna i republička poljoprivredna dobra također su dobila zemlju iz zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije za svoje potrebe. Narodni odbori su imali na raspolaganju određenu količinu zemlje, kao i škole, razne ustanove, itd.

Tablica 4 prikazuje kako je najviše obitelji korisnika agrarne reforme i kolonizacije bilo s područja Slavonije (Osijek, Daruvar i Slavonski Brod), dok je najmanje obitelji bilo s područja Istre i Primorja.

U Hrvatskoj su obitelji mjesnih agrarnih interesenata u pravilu dobivale 1 ha zemlje. Kolonističke su obitelji prosječno dobivale 3,9 ha zemlje. Najviše zemlje dodjeljeno je mjesnim agrarnim interesentima u okruzima Osijek, Slavonski Brod i Daruvar. Tamo je, naime, bilo najviše zemlje za raspodjelu. No, seljaci su osjetnije povećali svoj posjed samo na području okruga Osijek i Slavonski Brod, dok u drugim kotarima to nije bio slučaj.

¹⁹⁰ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 134.

¹⁹¹ Isto, 135.

¹⁹² Maticka, "Društvene promjene na selu u Hrvatskoj u vrijeme provođenja agrarne reforme i kolonizacije (1945-1948)", 69-70.

¹⁹³ Vidi: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 135.

Okrug ili oblast	Broj obitelji	Udiou ukupnom broju nadijeljenih obitelji (%)
Banija	3 775	3,5
Bjelovar	6 503	6,0
Daruvar	12 023	11,1
Kordun	5 687	5,3
Lika	5 951	5,5
Osijek	18 959	17,5
Primorje	2 703	2,5
Slavonski Brod	17 158	15,9
Varaždin	17 255	16,0
Zagreb	11 961	11,1
Dalmacija	5 431	5,0
Istra	666	0,6
Hrvatska	108 072	100

Tablica 4. Broj korisnika agrarne reforme i kolonizacije po okruzima
(Maticka, 135)

Bezemljaši i oni sa malo zemlje napokon su dobili određenu količinu zemlje s kojom su mogli slobodno raspolagati. Zemlja je napokon počela pripadati onima koji je obrađuju, što je u konačnici i bilo najpoštenije. Zakonom je regulirano i spriječeno razvijanje i stvaranje veleposjednika, odnosno, bogatijih seljaka jer nitko nije mogao posjedovati više od 20 ha zemlje. Crkveni su posjedi svedeni na minimum, bankama, velikim posjednicima i poduzećima oduzeta je zemlja i onemogućeno stvaranje velikih posjeda. Tako odlučno sprovedena agrarna reforma još je više približila narodnu vlast radnim masama i doprinijela izolaciji pojedinih špekulantskih bogataških elemenata na selu.¹⁹⁴ Najviše je posjeda sada bilo u rasponu od 2 do 5 ha, te su ti posjedi činili i najveći postotak u strukturi posjeda nakon provođenja agrarne reforme i kolonizacije. Dakako, agrarna reforma i kolonizacija nisu riješile, a zbog velikog broja seljačkog stanovništva nisu ni mogle riješiti agrarnu prenapučenost i probleme vezane uz nju.¹⁹⁵ Agrarna reforma zapravo je vođena u prvome redu na temelju socijalnih i političkih kriterija.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Kardelj, Edvard, *Savez komunista Jugoslavije – Izbor iz dela VII*, Izdavački centar Komunist, Beograd, 1979., 22.

¹⁹⁵ Isto, 143.

¹⁹⁶ Isto, 145.

7. KOLONIZACIJA IZ HRVATSKE U VOJVODINU

7.1. PROVOĐENJE I RITAM OSTVARIVANJA

Hrvatska je kako je već rečeno bila agrarno prenapučena zemlje, dakle, imala je višak seljačkog stanovništva. Ni provođenjem unutarnje kolonizacije taj problem nije u potpunosti riješen. Može se reći da je to bio problem na razini federacije. Stoga je uz unutarnju Hrvatska sudjelovala i u saveznoj kolonizaciji koja se imala odvijati iz svih federalnih jedinica u Vojvodinu. Ovdje će biti riječ o kolonizaciji obitelji iz Hrvatske u Vojvodinu.

Izglasavanjem saveznog Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji i utvrđivanjem saveznih i federalnih institucija, Agrarni je savjet na sjednicama 3, 4. i 8. rujna 1945. utvrdio planove federalnih jedinica o naseljavanju Vojvodine.¹⁹⁷ Hrvatska je prema tom planu imala pravo na 9 000 obitelji koje mogu otići u kolonizaciju. Obitelji iz Hrvatske trebale su naseliti Bačku, Baranju i Srijem. U Bačku je trebalo doći 7 500 obitelji iz Hrvatske, u Baranju 1 000 obitelji i u Srijem se trebalo doseliti 500 obitelji iz Hrvatske. Na području Srijema, obitelji su naseljavane u sela oko Lovasa, Berka i Sotina.¹⁹⁸ Bilo je ideja da udio u kolonizaciji iz Hrvatske dobiju i gradišćanski Hrvati te Baranjski koji su nakon Prvoga svjetskog rata optirali za Jugoslaviju i neki drugi, no ti se planovi nisu ostvarili.¹⁹⁹

Do kraja 1945. u Hrvatskoj je podneseno 24 000 molbi za naseljavanje u Vojvodini, među kojima je 12 500 ispunjavalo propisane uvjete.²⁰⁰ Kao što će rezultati kasnije pokazati, nisu sve obitelji uspješno kolonizirane. Utvrđenih 9 000 obitelji iz Hrvatske trebalo je razvrstati po regijama. Opće mišljenje bilo je takvo da su prednost imale obitelji iz Like, s Korduna, iz Dalmacije, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Hrvatskog zagorja. Ovi su krajevi bili pasivni, teško su stradali za vrijeme rata, bili su agrarno prenapučeni te su imali veliki broj prvoboraca. Plan je bio kolonizirati 5 500 hrvatskih i 3 500 srpskih obitelji s prostora Hrvatske.²⁰¹ Lika je dobila najveću kvotu za

¹⁹⁷ Laušić, "Osnovne značajke kolonizacijskih procesa na jugoslavenskom prostoru 1918–1948.", 36.

¹⁹⁸ Vidi: *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske: 1945. - 1952.*, 111., sjednica održana 11. IX. 1945. Isto tako: "Agrarna reforma i kolonizacija u Slavoniji", *Vjesnik*, 4. 2. 1946., 3.

¹⁹⁹ Karakaš Obradov, Marica. "Migracije srpskog stanovništva na području Nezavisne Države Hrvatske tijekom 1941. godine", *Časopis za suvremenu povijest*, 43, 3, 2011., 665.

²⁰⁰ Gaćeša, 311.

²⁰¹ Vidi: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 61-62.

naseljavanje (3 000), potom i Dalmacija (2 500), Kordun (1 600), Gorski kotar (1 000), Hrvatsko primorje (600) i Banija (300) obitelji.²⁰² U Lici i na Kordunu bilo je najviše zanimanja za kolonizaciju zbog uvjeta života, te u Dalmatinskoj zagori. Stanovnici ostalih krajeva uglavnom su bili manje zainteresirani za kolonizaciju. Ipak, zanimanje za odlazak u kolonizaciju na prostoru Hrvatske bilo je veliko.

Brojevi, odnosno kvote za naseljavanje mijenjane su tijekom provođenja kolonizacije ovisno o interesu kolonista. Zbog svega toga došlo je do izmjena u planiranom broju kolonističkih obitelji iz pojedinih dijelova Hrvatske. Prema novom rasporedu Lika je dobila pravo preseljenja 2 900 obitelji, Kordun 2 200, Dalmacija 2 000, Gorski kotar 600, Banija 500, Hrvatsko zagorje 400, Hrvatsko primorje 300 i ostali okruzi 100 obitelji.²⁰³ Ove su brojke praktički bile konačne, naravno, određene su kvote mijenjane kasnije, ali ne značajno.

NR Hrvatska tražila je povećanje kvote obitelji za kolonizaciju s 9 000 na 10 500. Taj je prijedlog odbijen jer je Hrvatska imala mogućnosti i za unutarnju kolonizaciju dok druge federalne jedinice nisu imale tu mogućnost. Ipak, u srpnju 1946. učinjene su neke promjene u utvrđenim planovima kolonizacije federalnih jedinica zbog odustajanja Slovenije da ispuni kvotu od 3 000 kolonističkih obitelji.²⁰⁴ Hrvatska je dobila pravo na kolonizaciju dodatnih 500 obitelji (Uglavnom iz Dalmacije, Like i s Korduna). Odlukom Agrarnog savjeta, obitelji kolonista iz Hrvatske naseljavane su kao što je rečeno, na prostor Bačke, u somborski, odžački i apatinski kotar, dakle, blizu granice s NR Hrvatskom.

Kao što je to bio slučaj i unutarnjoj kolonizaciji, koloniste je trebalo preseliti kako bi mogli obaviti poljoprivredne radove, jesensku i proljetnu sjetvu, te žetvu sljedeće godine. Kolonizaciju je u cijelosti trebalo dovršiti najkasnije u travnju 1946. Prema kasnijim planovima Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju taj je rok utvrđen za travanj 1947, a za naseljavanje novosagrađenih naselja u Vojvodini do proljeća 1948. godine. Tada je trebala završiti svaka kolonizacija u Vojvodinu.²⁰⁵

²⁰² Isto, 62.

²⁰³ Maticka, Marijan, "Sudjelovanje Hrvatske u saveznoj kolonizaciji 1945-1948. godine", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 11, 1981., 300.

²⁰⁴ Isto.

²⁰⁵ AJ, 97, 12-79. Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju pri vladi FNRJ - Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske, Beograd, 18. 4. 1947. Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 65.

Od prvobitno planiranih 9 000 kolonističkih obitelji iz Hrvatske željelo se preseliti 5 000 obitelji do kraja 1945. godine, a 4 000 obitelji u prvoj polovici 1946. godine.²⁰⁶ Stanice su i transporti nazivani *partizanskima*. Ubrzo se stanje poboljšalo te su kolonisti na put kretali sa pravilnim papirima. Kako je kolonizacija provođena u poraću, organizacija prijevoza bila je otežana. Željezničke pruge i ceste nisu na svim dijelova puta bile u potpunosti osposobljene za promet. Manjkalo je i željezničkih vagona za prijevoz kolonista, kamiona, itd. Tu je u pomoć pritekla JA sa svojim kamiona i svim potrebnim materijalom za brigu o kolonistima.

Kolonisti su se kao i u unutarnjoj kolonizaciji ukrcavali u vagone na unaprijed određenim stanicama ukrcavanja. Kada bi došli do željezničke stanice blizu mjesta naseljavanja morali bi se snaći za prijevoz, neki su išli pješke, neki autima, dok je neke kamionima prevozila JA. Kolonisti Dalmatinci dio su puta obavili i brodom te se potom ukrcavali u vlakove. U Hrvatskoj su željezničke stanice za ukrcavanje bile Bakru, Plaškom, Josipdolu, Generalskom Stolu, Vrginmostu, Karlovcu, Ogulinu, itd. Zatim bi se najčešće iskrcavali u Novom Sadu. Najveći dio kolonista putovao je prugom Zagreb-Beograd, ali je dio kolonista, radi rasterećenja te pruge, putovao i podravskom prugom, tj. preko Koprivnice i Osijeka.

Naravno, i ovdje se vodila briga o kolonistima na putovanju. Na putu su organizirane prihvatne stanice, pružala se tu kolonistima hrana, medicinska pomoć, vršila se dezinfekcija (zbog pjegavog tifusa) koju su neku kolonisti odbijali jer su tvrdili kako uništava odjeću. Kolonistički transporti trebali su prevoziti koloniste u kompozicijama od 50 vagona. Veze su između stanica ukrcavanja i stanice iskrcavanja morale biti direktne, tj. bez prekrcavanja kolonista u toku putovanja.²⁰⁷

Prvi prijevoz kolonista iz Hrvatske u Vojvodinu dogodio se krajem rujna 1945. godine. Nakon prvog transporta uslijedili su drugi iz svih krajeva koji su davali koloniste. Tako je do kraja 1945. organizirano 28 transporta kolonista, najviše iz Like i Korduna. Prilike su na putu s vremenom postajale bolje kako su se vlasti učile i omogućavale kolonistima bolje uvjete putovanja. Inače, u toku 1945. kolonističkim je transportima preseljeno 3 898 obitelji, odnosno 43,3 % od ukupno planirane kolonizacije iz Hrvatske.²⁰⁸ Prema podacima Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini

²⁰⁶ Maticka, "Sudjelovanje Hrvatske u saveznoj kolonizaciji 1945-1948. godine", 303.

²⁰⁷ Isto, 304.

²⁰⁸ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 69.

potkraj godine 1945. bile su u Vojvodini 4 703 kolonističke obitelji iz Hrvatske.²⁰⁹ S tim je brojem obitelji bilo preko 50 % predviđenih obitelji. Do kraja 1945. godine obavljen je veći dio transporta kolonista. S početkom 1946. i zimskim mjesecima, broj se transporata smanjio. Do početka proljeća iste godine provedena je većina planirane kolonizacije. Za prijevoz kolonista organizirano je u godini 1946. još 37 kolonističkih putovanja.²¹⁰

Tijekom 1945. i 1946. godine bilo je prevezeno i preseljeno 7 115 kolonističkih obitelji, odnosno 34 980 osoba.²¹¹ Od 7 115 obitelji u Vojvodinu je preseljena 6 461 obitelj odnosno 32 040 osoba, u Baranju 401 obitelj ili 1 850 osoba i u kotar Vukovar, tj. zapadni dio Srijema, 253 obitelji, tj. ukupno 1 090 osoba.²¹² Na kraju 1946. plan kolonizacije bio je proveden s uspješnošću od oko 75 %.

Troškovi kolonističkim transportima izvršene kolonizacije u 1945. i 1946. iznosili su za NR Hrvatsku 3 361 142 86 dinara.²¹³ Najveći je dio otpao na prijevoz kolonista. Za prijevoz jedne kolonističke obitelji trebalo je izdvojiti 472 dinara. Trošak prijevoza vlakom snosila je Vlada DFJ, tj. FNR Jugoslavije. Bilo je onih kolonista koji su se samovoljno naselili, neki su imali dozvole za naseljavanje i uredne papire, dok drugi nisu. Stoga su oni s urednim papirima ostajali, dok su oni bez vraćani u rodne krajeve.

Prema podacima Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini bilo je na kraju godine 1946. 9 824 obitelji iz Hrvatske.²¹⁴ Prema ovim brojkama, Hrvatska je donekle ispunila svoju kvotu za vanjsku kolonizaciju. Sljedeće se godine kolonizacija nastavila sa nekoliko transporata kolonista te je postupno išla prema svome kraju u 1948. godini.

7.2. REZULTATI

Konačne rezultate kolonizacije iz Hrvatske u Vojvodinu evidentirala je Glavna komisija za naseljavanje boraca u Vojvodinu i Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva

²⁰⁹ Isto.

²¹⁰ Isto, 71.

²¹¹ Vidi: Maticka, "Sudjelovanje Hrvatske u saveznoj kolonizaciji 1945-1948. godine", 310.

²¹² Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 74.

²¹³ Maticka, "Sudjelovanje Hrvatske u saveznoj kolonizaciji 1945-1948. godine.", 310.

²¹⁴ AJ, 97, 12-79. Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju pri vladi FNRJ – Vladi FNRJ, Izvještaj o agrarnoj reformi i kolonizaciji u toku 1946. godine, Beograd, 24. 2. 1947. Prema: Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, 76.

NR Hrvatske. Glavna komisija popisala je sve kolonističke obitelji na prostoru Vojvodine, ali po republičkoj, a ne nacionalnoj pripadnosti. Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju pri MPŠ, bilježio je preseljenje obitelji iz Hrvatske. Po podacima Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini ukupno je preseljeno iz Hrvatske u Vojvodinu 9 279 obitelji s 52 868 članova (vidi tablicu 5).²¹⁵ Ovo su brojke bez obitelji koloniziranih u Baranju, kotar Vukovar i Hrvatski dio Srijema koje su bile dio savezne kolonizacije. MPŠ donosi podatak da je kolonizirano 9 563 obitelji, ali sa obiteljima iz Srijema i Baranje.

Regija	Broj obitelji	Broj članova obitelji
Banat	398	2 105
Bačka	7 851	45 390
Srijem	1 030	5 373
Vojvodina	9 279	52 828

Tablica 5. Kolonizacija iz Hrvatske u Vojvodinu (Maticka, 78)

Bilo je obitelji koje su i prije preseljenja odustajale od kolonizacije. Najviše je takvih pojava bilo u Hrvatskom primorju i Hrvatskom zagorju te u skupini ostala područja.²¹⁶ Najmanje odustalih bilo je iz Like koja je vapila za kolonizacijom stanovništva. Određeni su se kolonisti vraćali u rodni kraj jer su u mjestu kolonizacije očekivali potpuno uređeno stanje, kojega često nije bilo. Isto tako, neki su imali problema s aklimatizacijom na novome području, oni koji se nisu mogli priviknuti vraćali su se u rodni kraj.

Trebalo je obnoviti kuće, neki su kolonisti zauzimali bolje kuće jer su dobivene bile u lošijem stanju. Uspjeh kolonizacije ovisio je i o ostalim sastavnicama života u mjestu naseljavanja, ne samo u dodjeli zemlje i kuća. Kolonisti su od organa vlasti dobivali i toplu odjeću kako bi lakše podnijeli zimu ukoliko su naseljeni u vrijeme zime krajem 1945. i početkom 1946., ali i kasnije. Imali su pravo i na određeni namještaj, poput kreveta, stolica, itd. Za kolonističke obitelji u početku je bila organizirana zajednička prehrana. Kasnije im se dijelila i krupna stoka. Može se pretpostaviti da je većina kolonista bila zadovoljna viđenim, ali i dobivenim. Plodna zemlja, kuća i ako je bila razrušena, relativno se brzo obnavljala uz pomoć drugih kolonista i vlasti. Tome u

²¹⁵ Maticka, "Sudjelovanje Hrvatske u saveznoj kolonizaciji 1945-1948. godine", 314.

²¹⁶ Isto, 317.

prilog govori kako broj onih koji su se vratili nije bio značajan. Kolonizacija je izazvala velike promjene u demografskoj strukturi, kako područja kolonizacije, tako i onih iz kojih su kolonisti otišli.²¹⁷ Život kolonista iz Bosne u Vojvodinu opisan je u igranoj tv seriji "Osma ofanziva", koja se temeljila na djelima Branka Ćopića. Naziv Osma ofanziva dobila je zbog prethodnih sedam ratnih partizanskih ofenziva, te se kolonizacija smatrala osmom. Serija je opisivala život i prilagodbu kolonista novoj sredini na humorističan način.²¹⁸ Možemo pretpostaviti da je tako kako je prikazano u seriji bilo i kolonistima iz svih federalnih jedinica.

²¹⁷ Laušić, "Osnovne značajke kolonizacijskih procesa na jugoslavenskom prostoru 1918–1948.", 40.

²¹⁸ Marković, Dragoljub, *Osma ofanziva*, Radiotelevizija Beograd, Televizija Sarajevo, Beograd, Sarajevo, 1979.

ZAKLJUČAK

Posljedice Drugog svjetskog rata snažno su se osjećale u Jugoslaviji. Trebalo je obnoviti sela i gradove opustošene za vrijeme ratnih operacija. Velike migracije stanovništva imale su za posljedicu napuštena sela i prostore na kojima se trebao odvijati proces agrarne reforme i kolonizacije. Kako je Jugoslavija bila ustrojena kao federalna država, svaka je od članica federacije imala zadatak pripremiti sela unutar svoje jurisdikcije za nadolazeće promjene. Hrvatska je trebala iseliti određeni broj izbjeglica porijeklom iz drugih federalnih jedinica u njihove matične jedinice te nakon toga krenuti s procesom dodjeljivanja zemlje i kolonizacije.

Agrarna reforma i kolonizacija provedene su prilično brzo. Vlast na čelu sa Komunističkom partijom Jugoslavije nije gubila vrijeme. Već je Privremena narodna skupština usvojila Zakon o agrarnoj reformi. Vlast je donijela zakon na saveznoj razini koji je trebao biti primjer, dok su republike donosile svoje zakone koji su vrijedili za područje njihove federalne jedinice. Tako je donesen Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske. Hrvatski je Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji bio stroži od saveznog zakona zbog velikog broja zainteresiranih za zemlju. Savezni, ali i republički zakon proklamirali su načelo da zemlja treba pripasti onome tko je obrađuje.

To nije bio slučaj u Istri i Dalmaciji gdje su postojali odnosi feudalnog karaktera koji su konačno ukinuti. Te je odnose prethodna vlast propustila ukloniti. Konfiskacijom i eksproprijacijom zemlje stvoren je zemljišni fond iz kojeg su snabdijevani svi korisnici agrarne reforme i kolonizacije. Crkva je u Hrvatskoj posjedovala veliku količinu zemlje koja se akumulirala kroz određeno razdoblje. I ta se zemlja našla na udaru zakona te je svaki višak zemlje Crkvi oduziman s nekoliko izuzetaka na posjedima koji su smatrani povijesno i kulturno važnima. Oduzimanjem crkvene zemlje vlast je došla u izravan sukob s Crkvom s kojom ni inače nije bila u dobrim odnosima.

Hrvatska je bila agrarno prenapučena te je trebala provesti unutarnju i vanjsku kolonizaciju. Unutarnja i vanjska (savezna) kolonizacija uglavnom su obavljene u 1945. i 1946. godini, 1947. i 1948. bilo je određenih preseljenja, ali se tih godina ritam usporio jer su kvote uglavnom ispunjene. U vanjsku su kolonizaciju odlazili uglavnom stanovnici iz pasivnih krajeva Hrvatske koji su bili i teško pogođena ratom (Lika, Kordun, Dalmatinska zagora itd.). Stanovnici koji su ostajali u tim krajevima bili su namireni zemljom onih koji su otišli u kolonizaciju. Seljenje kolonista bio je veliki

logistički pothvat jer je prometna infrastruktura oštećena za vrijeme rata. Koloniste s područja Dalmacije i Primorja tako je trebalo prevesti do luka na moru otkuda su putovali u mjesta gdje su vlakom nastavljali put prema unutrašnjosti i mjestu koloniziranja. U vlakovima su bili osigurani vagoni za prijevoz tereta, ali i stoke kolonista. Kolonisti su na stanicama do odredišta imali na raspolaganju liječnika, toplu hranu, odjeću i slično.

Kako je preko 100 000 obitelji sa skoro pola milijuna članova, bilo obuhvaćeno agrarnom reformom i kolonizacijom u Hrvatskoj, možemo reći da je taj proces imao veliki društveni i ekonomski značaj. Tu je i preko 10 000 obitelji iz Hrvatske koloniziranih u Vojvodinu. Zemlju nisu mogli dobiti, a ni odlaziti u kolonizaciju oni koji nisu bili upisani u biračke popise. Kolonizacija je dakle imala socijalni kriterij, ali i politički karakter. KPJ je sigurno računala na glasove seljaka koji su napokon dobili zemlju. Prednost u dobivanju zemlje imali su borci Jugoslavenske armije i ratni invalidi među kojima su prednost imali dobrovoljci.

Zemlja nije nacionalizirana, bila je davana u privatno vlasništvo, seljak je nije mogao prodati sljedećih dvadeset godina. Tako su ukinute razne špekulacije. Zemljišni su posjedi ograničeni kako se ne bi stvorio sloj bogatih seljaka. Seljaci su nakon duge i mukotrpane borbe postajali vlasnicima zemlje koju su sami obrađivali. Bilo je pokušaja stvaranja seljačkih radnih zadruga po uzoru na kolektivizaciju u sovjetskim kolhozima. U Jugoslaviji je pokušaj stvaranja zadruga doživio krah, te je već početkom pedesetih godina taj model u potpunosti napušten.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

1. *Borba* – organ KPJ, 1945-1946.
2. *Vjesnik* – organ NF Hrvatske, 1945-1946.
3. *Narodne novine DFH / NRH*, 1945-1947.
4. *Službeni list ONOI-ja*, 1946.

5. *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952.* 1., Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2005.
6. *Zapisnici Vlade Narodne Republike Hrvatske 1945. – 1953.*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2018.

7. Bulajić, Željko, *Vlak bez voznog reda*, Jadran film, Zagreb, 1959.
8. Bulajić, Željko, Grgić, Tvrtko, *Obećana zemlja*, Jadran film, 1986.
9. Marković, Dragoljub, *Osma ofanziva*, Radiotelevizija Beograd, Televizija Sarajevo, Beograd, Sarajevo, 1979.

LITERATURA

1. Balta, Ivan, "Kolonizacija u Slavoniji od početka XX. stoljeća s posebnim osvrtom na razdoblje 1941.-1945. godine", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43, 2001., 459-478.
2. Bilandžić, Dušan, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije – Glavni procesi 1918-1985*, Školska knjiga, Zagreb, 1985.
3. Car, Tomislav, "Agrarna reforma i oduzimanje imovine Srpskoj pravoslavnoj crkvi na području Pakračke eparhije 1945.–1948. godine", *Časopis za suvremenu povijest*, 43, 2, 2011., 521-550.
4. Gaćeša, Nikola, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948.*, Matica Srpska, Novi Sad, 1984.
5. Juriša, Slavko, "Agrarna politika i problemi kolektivizacije u Jugoslaviji u vrijeme sukoba KPJ s Informbiroom", *Časopis za suvremenu povijest*, 15, 1, 1983., 55-73.

6. Karakaš Obradov, Marica, "Migracije stanovništva na hrvatskom području neposredno prije i nakon završetka Drugoga svjetskog rata", *Časopis za suvremenu povijest*, 48, 3, 2016., 801-826.
7. Kardelj, Edvard, *Savez komunista Jugoslavije – Izbor iz dela VII.*, Izdavački centar Komunist, Beograd, 1979.
8. Laušić, Ante, "Osnovne značajke kolonizacijskih procesa na jugoslavenskom prostoru 1918–1948.", *Migracijske i etničke teme*, 5, 1, 1989., 27-42.
9. Maticka, Marijan, "Društvene promjene na selu u Hrvatskoj u vrijeme provođenja agrarne reforme i kolonizacije (1945-1948)", *Časopis za suvremenu povijest*, 9, 3, 1977., 69-79.
10. Maticka, Marijan, "Uvjeti i okolnosti za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Hrvatskoj 1945. godine", *Časopis za suvremenu povijest*, 10, 2, 1978., 5-15.
11. Maticka, Marijan, "Sudjelovanje Hrvatske u saveznoj kolonizaciji 1945-1948. godine", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 11, 1981., 289-322.
12. Maticka, Marijan, "Kolonizacija u Hrvatskoj 1945–1948. godine", *Časopis za suvremenu povijest*, 19, 2, 1987., 27-53.
13. Maticka, Marijan, "Organi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji (1945-1948)", *Arhivski vjesnik*, 31, 1, 1987., 29-37.
14. Maticka, Marijan, "Razrješenje kolonatskih odnosa u agraru Dalmacije (1945-1948)", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 21, 1, 1988., 137-144.
15. Maticka, Marijan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
16. Maticka, Marijan, "Promjene vlasničkih odnosa u Jugoslaviji (1945.-1948.) na stranicama hrvatskih novina", *Časopis za suvremenu povijest*, 24, 3, 1992., 165-175.
17. Maticka, Marijan, "Zakonski propisi o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji (1944-1948)", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 25, 1, 1992., 123-148.
18. Maticka, Marijan, "Zemljevlasnički odnosi u Hrvatskoj od 1945. do 1953.", *Sociologija i prostor*, 125-126, 1994., 191-201.
19. Mihalj, Pavle, "Posjedovna struktura hrvatske poljoprivrede - limitirajući činitelj agrarne proizvodnje", *Politička misao*, 35, 4, 1998., 224-238.

20. Stipetić, Vladimir, *Kretanje i tendencije u razvitku poljoprivredne proizvodnje na području NR Hrvatske*, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, JAZU, Zagreb, 1959.
21. Šimončić-Bobetko, Zdenka, "Kolonizacija u Hrvatskoj 1919. -1941. godine", *Povijesni prilozi*, 9, 1990., 85-164.
22. Šimončić-Bobetko, Zdenka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918. – 1941. godine*, HIP, Zagreb, 2000.
23. Trogrlić, Stipan, "Napetosti i sukobi između Katoličke crkve u Istri i Oblasnog Narodnog odbora za Istru 1945.-1947.", *Historijski zbornik*, 67, 2, 2014., 323-343.
24. Trogrlić, Stipan, "Katolička crkva u Istri i agrarna reforma (1946. - 1948.) - primjer Pazinskog dekanata" *Tabula*, 12, 2014., 245-255.

SAŽETAK

Dolaskom na vlast Komunistička partija naznačila je put kojim će se odvijati agrarna politika. Donesen je Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji prema kojemu je jednima zemlja oduzeta, a drugima dana. Prema načelu da zemlju posjeduje onaj tko je i obrađuje, provedene su agrarna reforma i kolonizacija. Hrvatska je bila u agrarnom smislu prenaseljena, posebice u određenim krajevima te je provodila unutarnju kolonizaciju, no ona nije bila dovoljna za sve zainteresirane seljake pa je Hrvatska sudjelovala i u saveznoj kolonizaciji. Unutar granica Hrvatske kolonizacija se događala na prostoru između Drave i Save. Bio je to veliki zadatak u svakom smislu. Trebalo je preseliti veliki broj ljudi iz njihovih krajeva na prostor koji su kolonizirali. Prethodno je stvoren zemljišni fond iz kojega su korisnici reforme i kolonizacije snabdijevani zemljom. Pokušaj stvaranja seljačkih radnih zadruga nije uspio. Međutim, agrarnom reformom onemogućeni su veliki posjedi i bogaćenje na njima kao u prošlim vremenima, te su konačno ukinuti odnosi feudalnog karaktera. Ove su mjere zahvatile velik broj ljudi, stoga su bile od velikog ekonomskog, društvenog i političkog značenja. Nakon dugo vremena i teške borbe, seljaci su napokon postajali vlasnicima zemlje.

Ključne riječi: agrarna reforma, kolonizacija, Komunistička partija, Hrvatska, Jugoslavija

ABSTRACT

Agrarian reform and colonization in Croatia 1945–1948

By coming to power, the Communist Party indicated the path along which the agrarian policy would take place. The Law on Agrarian Reform and Colonization was passed, according to which land was taken from some and given to others. According to the principle *the land is owned by the one who cultivates it*, the agrarian reform and colonization were carried out. Croatia was in the agrarian sense overpopulated, especially in certain areas, and carried out the internal colonization. However, it was not enough for all interested peasants, so Croatia also participated in the federal colonization. Within the borders of Croatia, colonization took place in the area between Drava and Sava rivers. It was a big task in every sense. It was necessary to move a large number of people from their regions to the area of colonization. Previously, a land fund was created from which the beneficiaries of the reform and colonization were supplied with land. The attempt to create peasant labor cooperatives failed. However, large estates and enrichment on them as in the past, have been disabled, and feudal relations have finally been abolished. These measures affected a large number of people, so they were of great economic, social and political significance. After a long period of time and a hard struggle, the peasants finally became the owners of the land.

Keywords: agrarian reform, colonization, Communist Party, Croatia, Yugoslavia